

บทที่ ๓

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ และ พ.ศ. ๒๕๔๒

เพื่อให้เห็นความเหมือน และความต่างของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ กับพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยภาพรวม ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ของพจนานุกรมทั้ง ๒ ฉบับเป็นพื้นฐาน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นพจนานุกรมที่ปรับปรุงมาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ โดยเริ่มปรับปรุงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๒๕ จึงแล้วเสร็จ และจัดพิมพ์ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกเนื่องในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ปีพ.ศ. ๒๕๒๕ พิมพ์จำนวน ๒๐,๐๐๐ เล่ม พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๒๖ จำนวน ๖๐,๐๐๐ เล่ม พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๓๐ จำนวน ๔๐,๐๐๐ เล่ม พิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๓๑ จำนวน ๔๐,๐๐๐ เล่ม พิมพ์ครั้งที่ ๕ จำนวน ๖๐,๐๐๐ เล่ม และพิมพ์ครั้งสุดท้าย พ.ศ. ๒๕๓๕ จำนวน ๖๐,๐๐๐ เล่ม

ฉบับพิมพ์ครั้งแรกเป็นฉบับปกอ่อน ความยาวตั้งแต่อักษร ก ถึง อักษร ฮ รวม ๕๓๐ หน้า ส่วนฉบับที่พิมพ์ในครั้งหลัง ๆ ได้ปรับเปลี่ยนเป็นปกแข็ง โดยมีการปรับปรุงแก้ไขในส่วนต่าง ๆ ของคำ เช่น บทนิยาม การบอกเสียงอ่าน รวมทั้งเพิ่มคำอยู่ตลอดเวลา ทำให้ฉบับที่จัดพิมพ์ครั้งที่ ๖ หรือครั้งสุดท้ายมีจำนวน ๕๙๒ หน้า ประกอบด้วยส่วนต้นและส่วนท้ายที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ ส่วนต้นทั้งฉบับที่พิมพ์ครั้งแรกและฉบับที่พิมพ์ครั้งสุดท้ายมีคำนำ สารบัญ คำชี้แจงหลักการจัดทำ และวิธีใช้พจนานุกรม รวมทั้งบัญชีอักษรย่อและคำย่อ ส่วนประกอบส่วนท้ายมีภาพพรรณไม้ ปลา และอื่น ๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ส่วนประกอบส่วนต้น

ส่วนประกอบส่วนนี้มีส่วนประกอบต่าง ๆ ดังนี้

คำนำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

เมื่อพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นพจนานุกรมที่ชำระปรับปรุงมาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ฉะนั้นเพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบประวัติการทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน และเพื่อเป็นเกียรติแก่คณะกรรมการชำระพจนานุกรมที่ได้วางรากฐานการจัดทำพจนานุกรมไว้ ทำให้การปรับปรุงสำเร็จลุล่วงไปได้อย่างเรียบร้อยและ

รวดเร็ว ราชบัณฑิตยสถานจึงได้นำคำนำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๕๓ เมื่อพิมพ์ครั้งที่หนึ่งพิมพ์ไว้ด้วยทุกครั้งตั้งแต่การพิมพ์ครั้งแรกจนถึงการพิมพ์ครั้งสุดท้าย

คำนำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๑ ประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑. ลักษณะของพจนานุกรมและลักษณะพิเศษของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กล่าวคือ พจนานุกรมเป็นคลังคำของภาษา ส่วนลักษณะพิเศษของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานก็คือ ทางราชการได้ให้ใช้เป็นแบบฉบับของการเขียนหนังสือไทยในทางราชการและโรงเรียน เพื่อให้การเขียนหนังสือมีมาตรฐานเดียวกัน อันจะก่อให้เกิดเอกภาพในด้านภาษา

๒. การชำระพจนานุกรมตั้งแต่พจนานุกรมฉบับ พ.ศ. ๒๔๙๐ จนถึงพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ทั้งด้านความจำเป็นของการชำระและข้อควรคำนึงในการชำระก็เพื่อให้เป็นพจนานุกรมที่สมบูรณ์ กล่าวคือ ประเทศชาติจะต้องมีพจนานุกรมที่ทันสมัยทั้งด้านจำนวนคำและบทนิยาม โดยเพิ่มคำที่เกิดขึ้นใหม่ และใช้เป็นที่ยุติแล้ว โดยเฉพาะศัพท์บัญญัติต่าง ๆ ที่ใช้กันอยู่อย่างแพร่หลาย ตลอดจนศัพท์ทางวิทยาศาสตร์และสำนวนสุภาษิตที่อนุชนรุ่นหลังไม่ค่อยได้พบและไม่เข้าใจความหมายอย่างแท้จริง

๓. รายนามคณะกรรมการปรับปรุงพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๕๓ (เพื่อให้ได้พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕) ประกอบด้วย นายเสริม วินิจฉัยกุล ประธานกรรมการ นายเจริญ อินทรเกษตร นายสว่าง แสนสว่าง นายจันทน์ ทองประเสริฐ นายเสถียร พันธรัณย์ นายโชติ สุวักดิ์ นายอดิศักดิ์ ทองบุญ นางสุจิตรา กลิ่นเกษร นางสาวผ่องพรรณ มีเอี่ยมคุณ นายสังคม ศรีราช นายรอง สยามานนท์ นายบุญพฤกษ์ จาตุามระ และนายเกษม บุญศรี เป็นกรรมการ โดยมีนางสาววัฒนา อินทรเกษตร เป็นกรรมการและเลขานุการ นางเพ็ญแข คุณาเจริญ และนางสาววิตรี แสนสว่าง เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๔. ระยะเวลาในการดำเนินงาน คณะกรรมการได้เริ่มประชุมเป็นครั้งแรก เมื่อวันอังคารที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐ ประชุมกันสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง ประชุมครั้งสุดท้ายเมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๒๒ รวมใช้เวลาในการปรับปรุง ๒ ปี ๑๐ เดือนเศษ ประชุมรวม ๒๘๐ ครั้ง

๕. หลักในการเก็บและนิยามคำ การเก็บคำนั้นโดยส่วนใหญ่ใช้ตามคณะกรรมการชุดเก่าได้วางไว้ซึ่งปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๕๓ คือเก็บคำที่เกิดขึ้นใหม่ เฉพาะที่ใช้กันเป็นที่ยุติในภาษาไทยแล้วเท่านั้น โดยเก็บจากหนังสือต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันเท่าที่โอกาสและเวลาจะอำนวยให้ ไม่ว่าจะเป็นคำในวรรณคดี คำภาษาถิ่นที่โดยทั่ว ๆ ไปรู้จักกันดีแล้ว คำภาษาปาก (colloquial) เท่าที่เห็นสมควร ศัพท์กฎหมาย ศัพท์ทาง

วิทยาศาสตร์ที่มีใช้อยู่ในตำราเรียนต่าง ๆ ตำราของไทย และศัพท์บัญญัติสาขาวิชาต่าง ๆ ที่ราชบัณฑิตยสถานประกาศใช้เฉพาะศัพท์ที่ใช้กันจนติดและแพร่หลายแล้ว

ส่วนการนิยามคำถือหลักว่า นอกจากจะให้คำจำกัดความหรือความหมายของคำแล้วยังได้เน้นหนักไปในทางแนะนำให้ใช้คำได้ถูกต้อง โดยยกตัวอย่างมาประกอบบทนิยาม และถ้าตัวอย่างนั้นได้มาจากวรรณคดี ก็พยายามบอกที่มาให้มากที่สุดเท่าที่สามารถทำได้

๖. ขอบเขตผู้มีอุปการคุณ เช่น ผู้ที่ช่วยตรวจสอบชื่อทางวิทยาศาสตร์ (scientific name) ผู้ที่ช่วยวาดภาพประกอบ ผู้จัดหาภาพประกอบต่าง ๆ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ที่ช่วยดำเนินงานจนแล้วเสร็จทั้งงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

คำนำนี้ใช้เรื่อยมาจนถึงการพิมพ์ครั้งสุดท้าย (ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๓๕) ฉบับพิมพ์ครั้งสุดท้ายประกอบด้วยคำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๓ ครั้งที่ ๕ และครั้งที่ ๖

คำนำในฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ ๓ ประกอบด้วย

๑. การปรับปรุงแก้ไขพจนานุกรมให้ถูกต้องและทันสมัยยิ่งขึ้น เช่น แก้ไขปรับปรุงคำนิยามที่คาดเคลื่อน เพิ่มคำบางคำที่เกี่ยวข้องกับคำที่ได้เก็บลงไว้แล้วเพิ่มการบอกเสียงอ่านในคำที่เห็นว่าอาจจะอ่านเป็นอย่างอื่น แก้ไขเพิ่มเติมที่มาของคำ รวมทั้งชำระคำนิยามของชื่อพืชและสัตว์ใหม่ทั้งหมด เพราะในการพิมพ์ครั้งก่อนนั้นโดยส่วนใหญ่คงตามต้นฉบับ พ.ศ. ๒๔๕๓ การชำระชื่อพืชและสัตว์ครั้งนี้ดำเนินการโดยคณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานพืชและคณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานสัตว์ แห่งราชบัณฑิตยสถาน โดยยึดหลักว่าพจนานุกรมนี้เป็นพจนานุกรมทั่วไปมิใช่พจนานุกรมเฉพาะพืชหรือสัตว์ ดังนั้นแม้มีชื่อพืชหรือสัตว์ที่รู้จักกันอีกหลายชนิดซึ่งยังมิได้เก็บลงไว้ คณะกรรมการฯ ก็ได้เก็บลงเพิ่มเติมไว้อีก เว้นแต่จะเป็นชื่อที่เห็นว่าสำคัญและจำเป็นหรือเป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับชื่อที่เก็บไว้แล้ว จึงจะเก็บเพิ่มไว้ ชื่อใดที่สามารถหาเอกสารและวินิจฉัยได้ว่าเป็นชื่อที่ไม่ถูกต้องก็ตัดออกไป ยกเว้นที่ไม่สามารถหาหลักฐานยืนยันได้ว่าคาดเคลื่อนก็เก็บไว้ตามเดิม แต่วงเล็บกำกับที่ท้ายบทนิยามให้ทราบว่ามาแต่พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๔๕๓ ในการนิยามนั้น ก็เพียงอธิบายไว้สั้น ๆ พอให้ผู้สนใจสามารถสืบค้นเพิ่มเติมจากหนังสืออ้างอิงเฉพาะวิชาได้ ส่วนการระบุชื่อสกุล ชื่อวิทยาศาสตร์ และวงศ์นั้น ใช้ชื่อที่เป็นที่ยอมรับของสถาบันระหว่างประเทศหรือตามที่นักวิชาการส่วนใหญ่ยอมรับเท่านั้น

๒. รายนามคณะกรรมการชำระพจนานุกรมยุคปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๒๕) ประกอบด้วย พลโทพระยาศัลโยธานินเทศ ประธานกรรมการ นายบุญฤกษ์ จาตุมาระ รองประธานกรรมการ นายชัย มุกดาพันธ์ุ นางกุหลาบ มัลลิกะมาส นายเกษม บุญศรี นายจำนงค์ ทองประเสริฐ หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์ นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ นายทวี ทวีวรรณนะ นายทองสืป ศุภมาร์ค นางสาวบรรจบ พันธุเมธา นายประเสริฐ ณ นคร นายวงศ์ เชาวนะกวี นายวิเชียร

จิรวงศ์ นายเสฐียร พันธรังสี และนางกาญจนา นาคสกุล กรรมการ นางวัฒนา อินทรเกษตร กรรมการและเลขานุการ นางอุทัย สร้างสาม กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

รายนามคณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานพืช ประกอบด้วย นายบุญฤกษ์ จาตุมาระ ประธานกรรมการ นายวิเชียร จีรวงศ์ รองประธานกรรมการ นายเต็ม สมิตินันท์ นายรัชชัย สันติสุข นางสาวพยอม ดันติวัฒน์ นางสาวอำไพ ขงบุญเกิด นางจิรายุพิน จันทรประสงค์ นางสาวอนงค์ จันทรศรีกุล นางบุศยวรรณ ณ สงขลา หม่อมหลวงประนต ชุมแสง และนางสาว สุจิตรา กลิ่นเกษร กรรมการ นางสาวอุทัยวรรณ ตั้งมันสกุล กรรมการและเลขานุการ นางนัยนา วรอัศวปติ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ส่วนรายนามคณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานสัตว์ ประกอบด้วย นายบุญฤกษ์ จาตุมาระ ประธานกรรมการ นายวิเชียร จีรวงศ์ รองประธานกรรมการ นายสุธรรม อารีกุล น.อ.วิโรจน์ นุตพันธุ์ นายทศพร วงศ์รัตน์ นายเปี่ยมศักดิ์ เมนะเสวด นายเฉลิมวิไล ชื่นศรี หม่อมหลวงประนต ชุมแสง นายสุวัช สิงห์พันธุ์ และนายอลงกรณ์ มหรรณพ กรรมการ นางสุจิตรา กลิ่นเกษร กรรมการและเลขานุการ นางสาวสมทรง ศกุนตนาถ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓. ขอบคณบุคคลและหน่วยงานที่มีส่วนร่วมในเรื่องภาพประกอบและงานธุรการต่าง ๆ รวมทั้งแจ้งว่า หากผู้ใดพบข้อผิดพลาดคลาดเคลื่อนประการใด โปรดแจ้งให้ราชบัณฑิตยสถาน ทราบเพื่อจะได้พิจารณาแก้ไขในโอกาสต่อไป

คำนำในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๕ นั้น ประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑. การปรับปรุงพจนานุกรมฉบับนี้ให้สมบูรณ์ทันสมัย เพื่อพิมพ์ออกเผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๕๓๕ แต่ก็ไม่สามารถทำได้ จึงได้จัดพิมพ์ของเดิมเผยแพร่ไปก่อนเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของคนทั่วไป

๒. ในการพิมพ์ครั้งที่ ๕ นี้ ได้มีการแก้ไขปรับปรุงเดิมคำต่าง ๆ ไว้พอสมควรที่สำคัญ คือ แก้ไขปรับปรุงคำที่เป็นศัพท์กฎหมายที่เก็บไว้แล้วทั้งหมดให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามที่ใช้ใน พระราชบัญญัติว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ที่ใช้ในปัจจุบัน เพิ่มเติมคำกฎหมายและคำที่เกี่ยวข้องซึ่งเห็นว่า ควรเก็บเข้าไว้ด้วย จัดทำรูปแบบการนิยามคำประเภทสรรพนามและคำอุทานโดยการแก้ไข ปรับปรุงคำนิยามใหม่ทั้งหมด แก้ไขคำที่ยังคลาดเคลื่อนซึ่งกรรมการชำระพจนานุกรมได้สอบพบ และที่มีผู้แจ้งมาให้ทราบ นอกจากนี้ได้เพิ่มคำอีกจำนวนหนึ่งซึ่งมีความจำเป็นต้องเก็บไว้ รวมทั้ง คำที่เกี่ยวข้องกับคำที่เคยเก็บลงไว้แล้วเพื่อให้ครบสมบูรณ์ ตลอดจนการบอกคำอ่านของคำที่สามารถอ่านได้ตามแบบแผนและตามความนิยมไว้ด้วย

๓. รายนามคณะกรรมการชำระพจนานุกรม คือ เลขานุการราชบัณฑิตยสถาน ที่ปรึกษา นายบุญฤกษ์ จาตุมาระ ประธานกรรมการ นางกาญจนา นาคสกุล คุณหญิงกุลลาภ มัลลิกะมาส นายจำนงค์ ทองประเสริฐ หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์ นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ นายทวี ทวีวรรณ (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๓๖) นางสาวนวรรณ พันธุมะรา คุณบรรจบ พันธุมะรา (พ.ศ. ๒๕๐๓ - ๒๕๓๖) นายประเสริฐ ณ นคร นายวิเชียร จีรวงศ์ นายวิสุทธิ บุญยกุล ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา นายอุดม วโรตม์สถิตยัตถ์ และนางสุจิตรา กลิ่นเกษร กรรมการ นางสาวสาวิตรี แสนสว่าง กรรมการและเลขานุการ นางสาวชลธิชา สดมุข กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ส่วนคณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์กฎหมายไทย ประกอบด้วย นายกร ราชบัณฑิตยสถาน ที่ปรึกษา นายประยูร กาญจนกุล ประธานกรรมการ นายจำนงค์ ทองประเสริฐ นายไชยยศ เหมะรัชตะ นายบรรศักดิ์ อุวรรณโณ (พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๘) นายมานะ พิทยาภรณ์ นายมิชัย ฤชุพันธุ์ นายวัฒนา รัตนวิจิตร นายภิรม เมลาณนท์ (พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๓๕) นาย สมภพ ไทตระกิตย์ นางสุจิตรา กลิ่นเกษร (พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๘) นายอดิศักดิ์ ทองบุญ (พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๓๖) นายอานันท์ กล้ายสังข์ (พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๘) นายธงทอง จันทรางศุ นายไพฑูริต เอกจริยกร นายประดิษฐ์ เอกมณี นางสาวพวงเพชร สารคุณ และนาย มนูญ จรูญพร กรรมการ นางสาวเพ็ญแข คุณาเจริญ (พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๓๘) กรรมการและ เลขานุการ นางสาวสุกัญญา เวชุนะเคราะห์ (พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๓๔) และนางสาวหิรัญญา บุญจำรูญ (พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๓๘) กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๔. ขอบคุนบุคคลและหน่วยงานที่มีส่วนช่วยเหลือเรื่องภาพประกอบ การแก้ไขศัพท์ ที่เป็นข้อพิพาทและสัตว์บางคำให้ถูกต้อง เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งเชิญชวนบุคคลทั่วไปที่พบเห็น ข้อผิดพลาดบกพร่องได้แจ้งให้ราชบัณฑิตยสถานทราบ

ส่วนคำนำในการพิมพ์ครั้งสุดท้าย (ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๓๕) มีแต่การแจ้งจำนวนเล่มที่ จัดพิมพ์ และบอกให้ทราบว่ามีการปรับปรุงคำนิยามบางคำที่ยังคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง รวมทั้งแก้ไข คำที่คลาดเคลื่อนอันเนื่องจากการพิมพ์และการพิสูจน์อักษร

อนึ่ง คำนำในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๕๓ ที่ราชบัณฑิตยสถาน นำมาพิมพ์ไว้ประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑. เหตุผลของการชำระพจนานุกรม พ.ศ. ๒๔๓๐

๒. รายนามคณะกรรมการชำระพจนานุกรม

๓. ระยะเวลาในการดำเนินงาน

๔. เหตุผลการเปลี่ยนชื่อจากพจนานุกรมเป็นพจนานุกรม

๕. หลักเกณฑ์ในการเก็บคำ

๖. หลักการกำหนดอักษรวิธี

๗. ขอบเขตของการบอกเสียงอ่าน

๘. การเรียงลำดับบทนิยาม

๙. ข้อจำกัดในการบอกประวัติของคำ

๑๐. คำขอขอบคุณผู้มีส่วนช่วยเหลือ และทักท้วงเพื่อให้เป็นพจนานุกรมที่ถูกต้องและเรียบร้อยสมบูรณ์ รวมทั้งคำชี้แจงว่า หากตัวสะกดและการันต์ของคำแปลหรือคำอธิบายผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากตัวสะกดการันต์ของต้นศัพท์ ให้ถือว่าตัวสะกดการันต์ของต้นศัพท์ถูกต้อง

สารบัญ

สารบัญในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นการบอกให้ทราบว่าอักษรแต่ละตัวอยู่หน้าใดถึงหน้าใด เช่น ก..... ๑ – ๑๒๒ , บ.....๖๑๓ – ๖๔๕ , ฮ.....๕๒๓ – ๕๓๐ ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑ สารบัญอยู่ก่อนเนื้อหา ส่วนในการพิมพ์ครั้งสุดท้ายสารบัญอยู่ก่อนคำนำ รวมทั้งมีบัญชีภาพประกอบท้ายเล่ม แต่การพิมพ์ครั้งที่ ๑ ไม่ปรากฏบัญชีนี

คำชี้แจงหลักการจัดทำและวิธีใช้พจนานุกรม

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งสุดท้ายใช้ชื่อตามที่ปรากฏตามหัวข้อนี้ ส่วนในการจัดพิมพ์ครั้งแรกใช้ชื่อว่า “คำชี้แจงหลักการเขียนและวิธีใช้พจนานุกรม” นอกจากนี้หัวข้อบางหัวข้อก็มีการใช้ต่างกันคือ พิมพ์ครั้งที่ ๑ ใช้ “การเรียงลำดับคำ” พิมพ์ครั้งที่ ๖ ใช้ “การเรียงลำดับคำและวิธีการเก็บคำ” พิมพ์ครั้งที่ ๑ ใช้ว่า “บอกเสียงอ่าน” พิมพ์ครั้งที่ ๖ ใช้ว่า “การบอกคำอ่าน” มีข้อน่าสังเกตว่า พิมพ์ครั้งที่ ๑ ไม่มีหัวข้อเกี่ยวกับการใช้เครื่องหมายเหมือนการพิมพ์ครั้งที่ ๖ ส่วนภาษาที่ใช้ในรายละเอียดของแต่ละหัวข้อก็มีผิดเพี้ยนแตกต่างกันบ้าง เช่น พิมพ์ครั้งที่ ๑ เขียนว่า “ตัวพยัญชนะนั้นลำดับไว้ตามตัวอักษร” พิมพ์ครั้งที่ ๖ เขียนว่า “ตัวพยัญชนะลำดับไว้ตามตัวอักษร” พิมพ์ครั้งที่ ๑ เขียนว่า “ฤ ฤา ลำดับไว้หลังตัว ร , ฦ ฦา ลำดับไว้หลังตัว ล” พิมพ์ครั้งที่ ๖ เขียนว่า “ส่วน ฤ ฤา ลำดับไว้หลังตัว ร และ ฦ ฦา ลำดับไว้หลังตัว ล” ส่วนหลักการบางอย่างอาจแตกต่างกันบ้าง ผู้วิจัยจะใช้การพิมพ์ครั้งที่ ๖ เป็นหลักและใช้การพิมพ์ครั้งที่ ๑ เป็นตัวเปรียบ ดังนี้

๑. การเรียงลำดับและวิธีเก็บคำ

๑.๑ ตัวพยัญชนะลำดับไว้ตามตัวอักษร คือ ก ข ฃ ค ฅ จนถึง อ ฮ ไม่ได้ลำดับตามเสียง เช่น จะค้นคำ ทราบ ต้องไปหาในหมวดตัว ท จะค้นคำ เหม ต้องไปหาในหมวดตัว ห ส่วน ฤ ฤา ลำดับไว้หลังตัว ร และ ฦ ฦา ลำดับไว้หลังตัว ล

๑.๒ สระไม่ได้ลำดับไว้ตามเสียง แต่ลำดับไว้ตามรูปดังนี้ ะ ั ำ ิ ึ ื ึ ุ ู ใ ใ ใ รูปสระที่ประสมกันหลายรูปจะจัดเรียงตามลำดับรูปสระที่อยู่ก่อนและหลังตามลำดับข้างต้น ดังได้ลำดับให้ดูต่อไปนี้

ะ	ุ	เ (เลื่อ)
ั (กัน)	ู	เ ะ (เกื่อะ)
ึ (ฝัวะ)	เ	แ
ำ	เ ะ (กะ)	แ ะ (แพะ)
ิ	เ ำ (เขา)	โ
ึ	เ าะ (เจาะ)	โ ะ (โโปะ)
ุ	เ ิ (เกิน)	ุ
ู	เ ึ (เลียว)	ุ
ใ	เ ื (เลียว)	ุ

สำหรับตัว อ ว ย นับลำดับอยู่ในพยัญชนะเสมอ

๑.๓ การเรียงลำดับคำ จะลำดับตามพยัญชนะก่อนเป็นสำคัญ แล้วจึงลำดับตามรูปสระ ดังนั้นคำที่ไม่มีสระปรากฏเป็นรูปประสมอยู่ด้วย จึงอยู่ข้างหน้า เช่น กก อยู่หน้า กะ หรือ ขลา อยู่หน้า ขะข่า ส่วนคำที่มีพยัญชนะกับสระปรากฏเป็นรูปประสมกันก็ใช้หลักการลำดับคำข้างต้นเช่นเดียวกัน เช่น จริก จริม จรี จริง จรุก และโดยปกติจะไม่ลำดับตามวรรณยุกต์ เช่น ใต้ก่ง ใต้ฝุ่น ใต้ไม้ แต่จะจัดวรรณยุกต์เข้าในลำดับเมื่อคำนั้นเป็นคำที่มีตัวสะกดการันต์เหมือนกัน และไม่มีคำอื่นมาต่อท้าย เช่น ใต้ ใต้ ใต้ ใต้ หรือ กระตื้น กระตื้น

คำที่มี ื (ไม้ไต่คู้) จะลำดับอยู่ก่อนวรรณยุกต์ เช่น เก้ง เก่ง เก้ง เก้ง

ส่วนการพิมพ์ครั้งที่ ๑ กล่าวว่า

' ไม้เอก, ุ ไม้โท, ึ ไม้ตรี, ำ ไม้จัตวา, ิ ไม้ไต่คู้ แล ั ไม้ทัณฑฆาต เหล่านี้ไม่ได้จัดเข้าลำดับ

๑.๔ จำพวกคำที่นำด้วย กระ- บางพวกใช้แต่ กระ- อย่างเดียว บางพวกใช้เป็น กะ- ก็ได้ ประเภทที่ใช้เป็น กะ- ได้นั้น ได้แก่มารวมพวกไว้ที่ กะ- อีกครั้งหนึ่ง แต่เก็บเฉพาะคำโดยไม่มีบทนิยาม ดังนั้น ถ้าพบคำที่ขึ้นต้นด้วย กะ ในจำพวกนั้น ให้ดูบทนิยามที่ กระ- เช่น กระทำ กระเปาะ เว้นไว้แต่ที่ใช้ได้ทั้ง ๒ อย่างโดยความหมายต่างกัน เช่น กระแจะ – กะแจะ กระด้าง – กะด้าง จึงจะมีบทนิยามไว้ทั้ง ๒ แห่ง ส่วนการพิมพ์ครั้งที่ ๑ มีข้อความต่อว่า “ และบอกไว้ท้ายคำนั้น ๆ เพื่อทราบว่ายังมีต่างอีกคำหนึ่ง

๑.๕ คำที่เพิ่มพยางค์หน้าซึ่งใช้ในคำประพันธ์โบราณ เช่น มี เป็น มะมี ริก เป็น ระริก ครั้น เป็น คะครั้น แยม เป็น ยะแยม ฯลฯ อันเป็นวิธีที่ภาษาบาลีเรียกว่า *อภาส* และภาษาสันสกฤตเรียกว่า *อภยาส* แปลว่า วิธีซ้อนตัวอักษร เช่น ททาคิ ททามิ นั้น คำเหล่านี้มีจำนวนมาก บางแห่งเก็บรวมไว้ที่คำขึ้นต้น เช่น คะครั้น เก็บที่ คะ และบอกว่า ใช้นำหน้าคำที่ตั้งต้นด้วยตัว ค มีความแปลกอย่างเดียวกับคำเดิมนั้น บางแห่งก็กระจายเรียงไปตามลำดับคำ เช่น มะมี แต่ก็คงจะเก็บไม่หมด ฉะนั้น ถ้าคำใดค้นไม่พบที่ลำดับคำ ให้ไปดูคำที่เป็นต้นเดิม เช่น ยะแยม ดูที่ แยม

๑.๖ ภาษาถิ่นบางถิ่นพูดสั้น ๆ เช่น กะคะ พูดแต่เพียง คะ (ไม่มี กะ) กะจ๋องกะเง้น พูดแต่เพียง จ๋องเง้น (ไม่มี กะ) แต่ความหมายของคำเหมือนกันกับคำที่มี กะ นำหน้า คำเช่นนี้เก็บไว้ที่ กะ แห่งเดียว

๑.๗ คำที่มีเสียงกลับกัน เช่น ตะกรุด เป็น กะตรุด ตะกร้อ เป็น กะตร้อ ตะกรับ เป็น กะตรับ โดยปกติเก็บไว้ทั้งที่อักษร ก และ ต แต่ถ้าค้นไม่พบที่อักษร ก ก็ให้ค้นที่อักษร ต

๑.๘ คำต่อไปนี้ซึ่งเป็นคำที่ใช้มากในบทกลอน คือ

ก. คำที่เดิม อา อี หรือ อิน ข้างท้าย เช่น กายา กายี กายิน

ข. คำที่เดิม เอส ข้างท้าย (ตามภาษาบาลีเรียกว่า *ศ* เข้าลิลิต ทำคำที่เรียกว่า คำสุภาพให้เป็นคำเอกตามข้อบังคับโคลง) เช่น กมเลส มยุเรศ

ค. คำที่เดิม อาการ ข้างท้าย เช่น จินตนาการ คมนการ พัฒนาการ

ฌ. คำที่เดิม ชาติ ข้างท้าย เช่น กิมีชาติ คชาชาติ

คำเหล่านี้มักมีความหมายไม่ต่างไปจากคำเดิม ได้รวบรวมเก็บไว้ในพจนานุกรมนี้ด้วย แต่อาจไม่หมดเพราะมีจำนวนมาก ถ้าค้นไม่พบในรูปคำนั้น ๆ ให้ดูที่คำเดิม เช่น กายา กายี เมื่อค้นที่คำ กายา กายี ไม่พบ ให้ดูที่คำ กาย คำ กาย มีความหมายอย่างไร กายา กายี ก็มีความหมายเช่นเดียวกัน คำอื่น ๆ ให้ค้นดูในทำนองนี้

๑.๙ ศัพท์ที่มีมูลรากอย่างเดียวกัน แต่แปลงรูปไปได้หลายอย่าง เช่น หิมวัต แปลงรูปเป็น หิมวันต์ หิมวา หิมวาท หิมวาน หิมพาน หิมพานต์ โดยความหมายไม่เปลี่ยนไป ได้ให้บทนิยามไว้ที่ศัพท์เดิมคือที่ หิมวัต แต่แห่งเดียว ส่วนศัพท์ที่แปลงรูปไปจากศัพท์เดิมก็เก็บไว้ต่างหาก แต่บ่งให้ไปดูที่ศัพท์เดิม ดังศัพท์ที่แปลงรูปข้างต้น ก็ให้ไว้แต่เพียงว่า หิมวัต

๑.๑๐ ศัพท์บางคำไม่น่าจะมีใช้ในภาษาไทย เช่น **อาคม** **อายน** **อิศร** **อากร** แต่มีพยางค์อยู่ท้ายศัพท์อื่น เช่น **พฤษภาคม** (พฤษภ + อาคม) **เมษายน** (เมษ + อายน) **นริศร** (นร + อิศร) **นรากร** (นร + อากร) ศัพท์เช่นนี้มีมากและเพื่อประโยชน์ในการศึกษา จึงได้เก็บมาลงไว้ด้วย และบอกว่ามักใช้เป็นส่วนท้ายสมาส

๑.๑๑ การเรียงลำดับคำที่เป็นนามย่อ เช่น **ตะนอย ช่อน คา** ไม่ได้เรียงรวมกับตัวสามัญนามอย่างที่ใช้พูด เป็น **มดตะนอย ปลาช่อน หล้าคา** แต่ได้เรียงสามัญนาม **มด ปลา หล้า** ไว้แห่งหนึ่งตามตัวอักษร และเรียงนามย่อ **ตะนอย ช่อน คา** ไว้ต่างหากตามตัวอักษรนั้น ๆ เว้นแต่คำซึ่งแยกไม่ออกไม่ได้ เพราะเป็นชื่อของสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งคำ เช่น **แมลงภู่** ซึ่งเป็นชื่อของหอย หรือปลาบางชนิด จะเรียงรวมไว้ด้วยกันที่อักษร **ม** หรือ **ปลากริม** ซึ่งเป็นชื่อขนม ไม่ใช่ปลา จะเรียงรวมไว้ด้วยกันที่อักษร **ป** ถึงกระนั้น ก็มีคำบางคำที่ไม่อาจเรียงตามหลักนี้ได้ ฉะนั้น คำในทำนองนี้เมื่อค้นไม่พบในที่ที่เป็นนามย่อ ก็ให้ค้นต่อไปในที่ที่เป็นสามัญนาม เช่น คำ **น้ำตาลกรวด** เมื่อค้นที่ **กรวด** ไม่พบ ก็ให้ไปค้นที่คำ **น้ำตาล**

๑.๑๒ คำ ๒ คำเมื่อประสมกันแล้ว โดยคำแรกเป็นคำเดียวกับแม่คำหรือคำตั้ง และมีความหมายเกี่ยวเนื่องกับคำตั้ง จะเก็บเป็นอนุพจน์ คือ ลูกคำของคำตั้งนั้น ๆ เช่น **กดขี่ กดคอ กดหัว** เก็บเป็นลูกคำของคำ **กด** เว้นแต่คำที่ประสมกันนั้นจะมีความหมายเป็นอิสระหรือต่างไปจากคำตั้ง ก็จะแยกเป็นคำตั้งต่างหาก เช่น **ขวัญอ่อน** ที่หมายถึงผู้ตกใจง่าย คือ เด็กหรือหญิงซึ่งมักจะขวัญหายบ่อย ๆ เก็บเป็นลูกคำของคำ **ขวัญ** ส่วน **ขวัญอ่อน** ที่เป็นชื่อเพลงร้องราชินิกุลหนึ่ง จะแยกเป็นคำตั้งเพราะมีความหมายต่างออกไป คำลักษณะนี้จะใส่เลขกำกับไว้ด้วย เป็น **ขวัญอ่อน ๑** และ **ขวัญอ่อน ๒** ส่วนคำที่นำมาประสมกันแล้ว มีความหมายไม่ต่างจากคำเดิม แปลได้คำต่อคำ จะไม่เก็บ เช่น **ข้าวผัด** ไม่เก็บเป็นลูกคำของ **ข้าว** เพราะมีความหมายเท่าคำเดิมแต่ละคำ

๑.๑๓ คำคำเดียวกันซึ่งอาจประสมอยู่ข้างหน้าหรือข้างหลังคำอื่น ๆ เช่น **น้ำ** ประสมอยู่ในคำต่าง ๆ เป็น **แม่น้ำ ลูกน้ำ น้ำใจ น้ำต้อย** ถ้าคำที่อยู่ข้างหน้าคำ **น้ำ** เป็นอักษรตัวอื่น จะลำดับไว้ที่อักษรนั้น ๆ อย่างคำ **แม่น้ำ** ลำดับไว้ที่อักษร **ม** **ลูกน้ำ** ลำดับไว้ที่อักษร **ล** ไม่ลำดับไว้ที่อักษร **น** แต่ถ้าคำ **น้ำ** อยู่ข้างหน้า ก็ลำดับไว้ที่อักษร **น** โดยเป็นลูกคำของคำ **น้ำ**

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑ มีข้อความต่อไปนี้แต่ไม่ปรากฏในฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๖ เพราะใจความได้ปรากฏในหัวข้ออื่นแล้ว

“คำที่อ่านออกเสียงเหมือนกัน แต่เขียนต่างกัน เช่น **แซ่** **แค้น** **ขัน** **ค่น** **จั้น** **คั่น** ถ้าหนังสือเก่า ๆ ซึ่งใช้มาแต่โบราณได้กำหนดคำไหนให้ใช้ในความหมายอย่างไหนโดยเฉพาะ

แล้ว ก็คงเขียนตามนั้น ถ้าไม่มีกำหนดไว้ หรือไม่แน่ใจว่ามีกำหนดไว้ ก็ให้ใช้ได้ทั้ง ๒ อย่าง
ฉะนั้น เมื่อค้นหาในที่หนึ่งไม่พบก็ให้ค้นหาในอีกที่หนึ่ง

ศัพท์บางคำไม่น่าจะมีใช้ในภาษาไทยโดยเฉพาะคำ เช่น **อาคม** หรือ **อายน** แต่มี
พ้องอยู่ท้ายศัพท์อื่น เช่น **พฤษภาคม** (พฤษภ + อาคม) **เมษายน** (เมษ + อายน) ศัพท์เช่นนี้มีมาก
ได้ค้นมาลงให้ด้วย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและโดยมากมีเครื่องหมาย “-” ไว้ข้างหน้าเพื่อให้
สังเกตว่าเป็นคำใช้พ้องท้ายศัพท์อื่น

คำ (แบบ) เรียงไว้หน้าคำบอกไวยากรณ์ เช่น **กาสร (แบบ) น. ควาย.**”

๒. อักษรวิธี

๒.๑ ตัวสะกดที่มีอักษรซ้ำและอักษรซ้อน ได้วางหลักเกณฑ์ใหม่ ดังต่อไปนี้

ก. ตัวสะกดที่มีอักษรซ้ำ เช่น **กิจจ เขตต จิตต** ในกรณีที่ตัวหลังไม่มี
สระกำกับ ให้ตัดออกตัวหนึ่งเป็น **กิจ เขต จิต** แม้จะเป็นส่วนหน้าสมาสก็ออกเสียงตัวสะกดได้
ชนิดหนึ่งโดยไม่ต้องซ้อน เช่น **กิจกรรม นิจศีล จิตวิทยา** ต่อเมื่อตัวหลังมีสระอื่นกำกับหรือมี
ตัวสะกด จึงซ้อนอีกตัวหนึ่งได้ เช่น **วัคกะ กิจจา อักคิ ราชูปการ บุคคล ประภัสสร**

ทั้งนี้เว้นแต่คำที่โบราณเคยเขียนมาแล้วอย่างไร ให้เขียนตามโบราณ เช่น
บริจาด อุทิต ไม่เขียนเป็น **บริจาดค อุทิตค** ส่วนคำที่เป็นธรรมเนียมหรือคำที่เกี่ยวกับ
พระพุทธศาสนา จะเขียนตามหลักเกณฑ์ที่วางไว้ คือตัดตัวซ้อนออกตัวหนึ่ง เช่น **วิปัสนา จิตวิสุทธิ**
หรือจะเขียนเต็มรูปตามภาษาเดิม เช่น **วิปัสสนา จิตตวิสุทธิ** ก็ได้

ข. ตัวสะกดที่มีอักษรซ้อนเฉพาะในวรรค ฎ เช่น **รัฐฐ อัทฒ** ในกรณีที่
ตัวหลังไม่มีสระกำกับ ให้ตัดตัวหน้าออก ใช้แต่ตัวหลังตัวเดียว เช่น **รัฐ อัท** แม้จะเป็นส่วนหน้า
สมาส ก็ออกเสียงสะกดได้โดยไม่ต้องซ้อน เช่น **รัฐบาล อัทฒจันทร์** ต่อเมื่อตัวหลังมีสระอื่น
กำกับหรือมีตัวสะกดจึงซ้อนอีกตัวหนึ่งได้ เช่น **รัฐฐาภิบาลโนบาย ภูฏฐัง** เว้นแต่ในกรณีที่มิ
สระ ิ กำกับอยู่ที่พยัญชนะตัวหลัง เช่น **วูฑฒิ อัญฐิ ทัญฐิ** ให้ตัดตัวหน้าออก ใช้แต่ตัวหลัง
ตัวเดียว เช่น **วูฑฒิ อัญฐิ ทัญฐิ** คำประเภทนี้ได้ให้รูปเต็มตามภาษาเดิมไว้ในวงเล็บท้ายคำนั้น ๆ
ฉะนั้นเมื่อพบคำที่เขียนผิดจากหลักนี้ ก็ให้เทียบเคียงว่าคำเช่นนั้นเมื่ออนุโลมเขียนตามหลักนี้แล้ว
จะมีรูปอย่างไร แล้วค้นหาตรงคำนั้น เช่นเมื่อพบคำ **จิตต์** หรือ **ทัญฐิ** ก็ให้ค้นที่ **จิต ทัญ**

๒.๒ การประวิสรรชนีย์ได้วางหลักเกณฑ์ไว้ดังนี้

ก. คำที่ในภาษาเดิมมีพยัญชนะตัวต้น ๒ ตัวซ้อน แต่ในภาษาไทยเพิ่มเสียง
อ่านตัวหน้าเป็น **อะ** ไม่ประวิสรรชนีย์ เช่น **ผจญ ผวม**

ข. คำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่ใช้เป็นสามัญทั่วไปแล้ว ถ้าต้องการให้พยางค์ท้ายของคำเป็นเสียง อะ ให้ประวิสรรชนีย์ เช่น ลักษณะ ศิลปะ สาธารณะ หิมะ แต่ถ้าคำนั้นมิได้ใช้เป็นสามัญทั่วไป เช่น มิใช่เฉพาะในวรรณคดี บางทีก็มิได้ ประวิสรรชนีย์ไว้ เช่น สวรร [สระอะ] สุต [-ละ]

ค. คำที่เสียงพยัญชนะตัวหน้าไม่เป็นเสียงเต็มมาตรา ไม่ประวิสรรชนีย์ เช่น ขยัน สบาย

ฅ. คำที่เป็นภาษาชาวซึ่งอ่านออกเสียง อะ ที่พยางค์หน้า ให้ประวิสรรชนีย์ เพื่อให้อ่านได้ถูกต้อง เช่น มะรุมมะงาหรา มะเดหวี

ง. คำที่เป็นภาษาอื่นซึ่งเขียนประวิสรรชนีย์กันมาจนเคยชินแล้ว คงให้ ประวิสรรชนีย์ไปตามเดิม เช่น ระเบียบ ไม่เขียน รเบียบ ตามเขมร ส่วนคำใดที่สงสัยไม่รู้ที่มา ถ้าออกเสียง อะ ให้ประวิสรรชนีย์ โดยถือการเขียนตามระเบียบคำไทย

จ. คำที่ขึ้นต้นด้วยตัว ส ซึ่งแผลงเป็น ตะ หรือ กระ ได้ แม้ในภาษาเดิม จะเขียนไม่ประวิสรรชนีย์ ในภาษาไทยให้ประวิสรรชนีย์ เช่น สะพาน = ตะพาน สะเทือน = กระเทือน

ฉ. คำต่าง ๆ ที่เดิมตัว ร ซึ่งโดยมากมักจะใช้ในบทกลอน ถ้าคำเดิม ประวิสรรชนีย์ เมื่อเดิมตัว ร แล้ว ก็ประวิสรรชนีย์ เช่น จะเข้ = จระเข้ ทะนง = ทรนง ถ้าคำเดิมไม่ประวิสรรชนีย์เมื่อเดิมตัว ร ลงไปแล้ว ไม่ต้องประวิสรรชนีย์ เช่น จมูก = จรูก เพราะฉะนั้นคำบางคำที่เคยเขียนประวิสรรชนีย์ แต่ตามระเบียบนี้ไม่ ประวิสรรชนีย์ เมื่อค้นตรงที่ประวิสรรชนีย์ไม่พบ ก็ให้ค้นตรงที่ไม่ประวิสรรชนีย์

ข้อความต่อไปนี้มีการพิมพ์ครั้งที่ ๑ แต่ไม่ปรากฏในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

“คำที่เดิมเป็นคำประสม ต่อมาเสียงคำหน้ากร่อนไปเป็นเสียง อะ เช่น หมากพร้าว เป็น มะพร้าว ให้ประวิสรรชนีย์”

๒.๓ การใช้ไม้ไต่คู้ ได้วางหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. คำที่แผลงมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เช่น เบญจ เพชร ไม่ใช้ไม้ไต่คู้

ข. คำไทยที่ออกเสียงนั้น ให้ใช้ไม้ไต่คู้

๒.๔ คำที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรนำหรืออักษรควบ เมื่อแผลงออกเป็น ๒ พยางค์ พยางค์ท้ายย่อมมีเสียงวรรณยุกต์เท่ากับคำเดิม จึงไม่ต้องใช้ ห นำ เช่น กลับ = กระลับ กวัด = กระวัด ตรวจ = ตำรวจ แม้เป็นคำซึ่งมาจากภาษาบาลีและแผลงทำนองนี้ก็ไม่ใช้ ห นำ เช่น กนก = กระนก

๒.๕ คำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตซึ่งออกเสียงได้หลายอย่าง และนิยมเข้าสมกับคำอื่น ได้ให้ไว้หลายรูปเพื่อสะดวกในการใช้ เช่น ศิลปะ ให้ไว้ ๓ รูป คือ ศิลปะ-, ศิลป์, ศิลปะ

รูป ศิลปะ- ให้ไว้สำหรับใช้เข้าสมกับคำอื่น เช่น ศิลปกรรม ศิลปศาสตร์ รูป ศิลป์ ใช้ในกรณีที่ออกเสียงว่า “สิน” เช่น นาฏศิลป์ และรูป ศิลปะ ใช้ในกรณีที่อยู่โดด ๆ และต้องการให้ออกเสียงว่า “สินละปะ” เช่น ศิลปะการแสดง งานศิลปะ

๒.๖ คำที่เขียนตามแบบอักษรวิธีโบราณ เช่น วงง วยง อนน เกรอก ซึ่งปัจจุบันเขียน วัง เวียง อัน เกริก เมื่อค้นไม่พบในที่ซึ่งเขียนตามอักษรวิธีโบราณ ก็ให้ค้นในที่ซึ่งเขียนตามอักษรวิธีปัจจุบัน

๓. เครื่องหมายต่าง ๆ

การใช้เครื่องหมายต่าง ๆ มีหลักเกณฑ์ดังนี้

๓.๑ เครื่องหมายจุลภาค (,)

ก. ใช้ค้นบทนิยามแต่ละบทที่มีความหมายคล้าย ๆ กัน หรือทำนองเดียวกัน เช่น กระตือรือร้น ก. รีบร้อน , เร่งรีบ , ขมิขมัน , มีใจฝึกฝัเร่งร้อน. หรือค้นหลังบทนิยามก่อนหน้าคำบอกไวพจน์ของคำตั้ง เช่น เข็นครกขึ้นภูเขา (ลำ) ก. ทำงานที่ยากเกินความสามารถของตน , กลิ้งครกขึ้นภูเขา ก็ว่า. ในกรณีที่คำไวพจน์อยู่หลังบทนิยามซึ่งมีเครื่องหมายอัฒภาคขึ้นหน้าหมายความว่าคำไวพจน์นั้นใช้กับความหมายของบทนิยามที่อยู่ข้างหลังเครื่องหมายอัฒภาคเท่านั้น เช่น ไข่ขาว น. ไข่ที่ฟักไม่เป็นตัว ต้มแล้วแข็งและเหนียวผิดปกติ; ไข่ปอกที่วางไว้บนข้าวบายศรี, ไข่ขวัญ ก็เรียก. (ดู ขวัญ).

ข. ใช้ค้นหลังบทนิยามสุดท้าย ก่อนหน้าตัวอย่างที่ยกมาประกอบ เพื่อแสดงว่าตัวอย่างที่ยกมาประกอบนั้นเป็นตัวอย่างของบทนิยามทุกบทที่อยู่ข้างหน้า เช่น ขวย ก. รู้สึกกระดาก, รู้สึกอาย, เช่น แก้วขย ขยใจ. ถ้าไม่มีเครื่องหมายจุลภาคหน้าตัวอย่างที่ยกมาประกอบ แสดงว่าตัวอย่างนั้นเป็นตัวอย่างของบทนิยามที่อยู่ติดข้างหน้าเท่านั้น เช่น ขาดลอย ก. สูญไปโดยไม่มีหวังว่าจะได้คืน, เค็ดขาด เช่น ชนะขาดลอย.

ค. ใช้คันหลังบทนิยามสุดท้ายก่อนข้อความที่เป็นรายละเอียดเพิ่มเติมของคำตั้ง เช่น **ถลอก** [ทะหลอก] ก. ลอกออกไป. ปอกออกไป, เปิดออกไป, (มักใช้แก่สิ่งที่มีผิว) เช่น ผนังถลอก สีถลอก.

ง. ใช้คันอักษรย่อบอกที่มาของคำ โดยเฉพาะคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ซึ่งมีรูปคำตรงกันกับคำตั้ง เช่น **ทวิ** มีวงเล็บบอกที่มาของคำทำบทนิยามดังนี้ (ป., ส.)

๓.๒ เครื่องหมายอัฒภาค (;)

ก. ใช้คันบทนิยามแต่ละบทที่มีความหมายหลายอย่าง และความหมายเหล่านั้นแตกต่างกันแต่ยังมีนัยเนื่องกับความหมายเดิม เช่น **กิ้ง** น. ส่วนที่แยกออกจากคัน, แขนง, ใช้เรียกส่วนย่อยที่แยกออกไปจากส่วนใหญ่ แต่ยังขึ้นอยู่กับส่วนใหญ่ เช่น กิ้งอำเภอ กิ้งสถานี ตำรวจ; ลักษณะนามเรียกงาช้างว่า กิ้ง; เรือชนิดหนึ่งในกระบวนพยุหยาตรา.

ข. ใช้คันบทนิยามของคำที่มีความหมายไม่สัมพันธ์กัน เช่น **เจริญ** [จะเร็น] ก. เติบโต, งอกงาม, ทำให้งอกงาม, เช่น เจริญทางไมตรี, มากขึ้น; ทิ้ง เช่น เจริญยา, ตัด เช่น เจริญงาช้าง; สาธยาย, สวด, (ในงานมงคล) เช่น เจริญพระพุทธรณ์.

ค. ใช้คันหลังบทนิยามก่อนหน้าคำบอกไวพจน์ของคำตั้งที่มีบทนิยามแตกต่างกัน เพื่อแสดงว่าไวพจน์นั้นใช้กับความหมายของทุกบทนิยาม เช่น **ปัทสถาน** น. แบบแผนสำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ; เหตุที่ตั้งเป็นเครื่องถึง, เหตุอันใกล้ที่สุด; บรรทัดฐาน หรือ ปัทฐาน กี่ว่า. (ส.; ป. ปทฐฐาน).

ง. ใช้คันอักษรย่อบอกที่มาของคำ โดยเฉพาะคำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ซึ่งมีรูปคำไม่ตรงกันกับคำตั้ง เช่น **ศีระ** มีวงเล็บบอกที่มาของคำทำบทนิยามดังนี้ (ส.; ป. สีส) **เขม-**, **เขมา** บอกที่มาว่า (ป.; ส. เกษม)

๓.๓ เครื่องหมายยัติภังค์ (-)

ก. ใช้แทนส่วนหน้าของคำที่เข้าคู่กันซึ่งละไว้ เช่น **-กระสาย** ใช้เข้าคู่กับคำ กระสับ เป็น กระสับกระส่าย. **-กระเฟียด** ใช้เข้าคู่กับ กระฟัด เป็น กระฟัดกระเฟียด.

ข. ใช้หลังคำภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤตเพื่อแสดงว่ามีคำอื่นมาสมาสหรือสนธิได้ เช่น **อัคร-** **สม-** **ศาสตร-**

ค. ใช้แทนคำอ่านของพยางค์ที่ไม่มีปัญหาในการอ่าน เช่น **ขบา** [ชะ-] **ยี่หว่า** [-หว่า]

ง. ใช้เขียนระหว่างพยางค์แต่ละพยางค์เพื่อบอกคำอ่านของคำที่อาจอ่านเป็นอย่างอื่นได้ เช่น **เพลา** [เพ-ลา] **เสมา** [เส-มา]

๓.๔ เครื่องหมายมหัพภาค (.)

ก. ใช้เมื่อจบบทนิยาม เช่น เสร็จ ก. แล้ว, จบ. กำแพง [-แหง]

ว. แข็งแรง, กล้าแข็ง, เข้มแข็ง. ก. อวดดี.

ข. ใช้หลังวงเล็บซึ่งบอกที่มาของคำหรือที่มาของตัวอย่าง เช่น กำจาย ๑

ก. กระจาย. (ข. ขุจาย). กระสัง ๒ น. ชื่อนกชนิดหนึ่ง เช่น กระสังกระสาขาว กระสังกับกระลั่น. (เลื้อโค).

๔. การบอกคำอ่าน

การบอกคำอ่านมีหลักเกณฑ์ดังนี้

๔.๑ คำที่มีตัวสะกดตรงตามแต่ละมาตรา เช่น แม่กน น สะกด แม่กบ บ สะกด
อย่างคำ คน พบ จะไม่บอกคำอ่าน

๔.๒ คำที่มีตัว ญ ณ ร ล พ สะกด อ่านเหมือนตัว น สะกดอย่างหนึ่ง
คำที่มีตัว ข ค ฃ สะกด อ่านเหมือนตัว ก สะกดอย่างหนึ่ง คำที่มีตัว จ ช ฌ ฎ ฏ ฐ ท ฒ
ต ถ ท ฐ ศ ษ ส สะกด อ่านเหมือนตัว ด สะกดอย่างหนึ่ง คำที่มีตัว ป พ ฟ ภ สะกด
อ่านเหมือนตัว บ สะกดอย่างหนึ่ง ทั้ง ๔ อย่างนี้ ในกรณีที่อาจมีปัญหาในการอ่าน จะบอกคำอ่าน
ไว้ด้วย

๔.๓ คำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่เข้ามาสกน ตามปกติต้องอ่านตามหลัก
คือ อ่านเสียงตัวสะกดนั้น ๆ อย่างมีสระอะประสมอยู่ คำประเภทนี้จะบอกคำอ่านไว้ เช่น ทารุณ
กรรม [ทารุนนะกำ] สุขนาฏกรรม [สุกขะนาดะกำ] รูปธรรม [รูปปะท่า] ส่วนคำบางคำที่
อนุโลมให้อ่านได้ ๒ อย่าง คือ อ่านตามหลัก และอ่านตามความนิยม จะบอกคำอ่านตามหลักไว้
ก่อน เช่น ประวัติศาสตร์ [ประหวัดติสาด, ประหวัดสาด] มัชฌมศึกษา [มัดทะยมมะ-, มัดทะ
ยม-] อุดมการณ์ [อุดมมะ-, อุดม-] (ข้อความที่ขีดเส้นใต้ไม่ปรากฏในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

๔.๔ คำอ่านที่มีเครื่องหมายพินทุจุดไว้ข้างใต้ตัวอักษร มีความหมายดังนี้

ก. ตัวอักษรนั้นเป็นอักษรนำและไม่อ่านออกเสียง ได้แก่ ตัว ห ใช้พินทุ
จุดไว้ข้างใต้ ห เพื่อไม่ให้อ่านเป็นอย่างอื่นซึ่งมีความหมายต่างกัน เช่น เหลา [เหลา] เหย [เหย]
แหงน [แหงน]

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๖ ไม่ปรากฏข้อความต่อไปนี้ซึ่งมีในการพิมพ์ครั้งที่ ๑

“แต่คำใดที่มี ห นำเห็นได้ง่าย ๆ ว่าเป็นตัวนำ เช่น หมี หมู หยัด หยาบ
เหล่านี้ไม่บอกเสียงอ่าน.”

ข. ตัวอักษรนั้นเป็นอักษรควบกล้ำซึ่งในภาษาไทยมี ๓ ตัว คือ ร ล ว ใช้พินทุจุดได้พยัญชนะตัวหน้า เพื่อให้อ่านพยัญชนะตัวหน้า ๒ ตัวควบกัน เช่น ไพโร [ไพโร] ปลอบ [ปลอบ] กว่า [กว่า]

ค. ตัวอักษรนั้นเป็นตัวสะกด เช่น แหน [แหน] โหม [โหม] กำแหง [-แหง]

๔.๕ คำในภาษาอื่นที่เดิมออกเสียงถึงมาตรา เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยออกเสียงเต็มมาตราก็บอกคำอ่านไว้ตามคำอ่านในภาษาไทย เช่น เสด็จ [สะเด็จ] พยาบาท [พะยาบาด] แสตามปี [สะแตมปี]

๔.๖ ลูกคำซึ่งอาจมีปัญหาในการอ่านเพราะอาจอ่านไม่เหมือนคำอ่านของแม่คำทุกคำ ในกรณีนี้จะบอกคำอ่านของลูกคำนั้น ๆ ไว้ เช่น กล, กล- [กน, กนละ-] น. ... กลไก [กน-] น. ... กลฉ้อฉล [กน-] น. ... กลบต [กนละบด] น. ... (ไม่ปรากฏข้อ ๔.๖ นี้ในฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ ๑)

๕. ความหมาย

๕.๑ การนิยามคำที่มีความหมายหลายนัย โดยปกติเรียงบทนิยามที่ใช้อยู่เสมอและที่เห็นว่ามีคามหมายเด่นไว้ก่อน แต่มียกเว้นบางคำซึ่งประสงค์จะแสดงประวัติความหมาย ก็อาจเรียงบทนิยามที่เห็นว่าเป็นความหมายเดิมไว้ก่อน แล้วบอกที่มา บอกคำตรงกันข้าม หรือคำคู่ (ถ้ามี) และได้พยายามให้ตัวอย่างที่ใช้เฉพาะคำที่มีใช้ไม่มากนัก

๕.๒ คำที่มีความหมายหลาย ๆ สิ่ง รวมทั้งความหมายที่เป็นชื่อของพืชหรือสัตว์ด้วย จะแยกบทนิยามของพืชหรือสัตว์จากบทนิยามอื่น โดยยกคำนั้นเป็นคำตั้งต่างหาก คู่ตัวอย่าง คำ แก้ว

๕.๓ อักษรย่อในวงเล็บบอกลักษณะของคำที่ใช้เฉพาะแห่ง เช่น (โบ) (แบบ) (กฎ) ถ้าอยู่หน้าคำบอกชนิดไวยากรณ์ หมายความว่า ทุกบทนิยามเป็นคำที่ใช้เฉพาะแห่งตามที่ระบุไว้ในวงเล็บ เช่น เข้า ๒ (โบ) น. ข้าว; ขวบปี. ถ้าอยู่หลังคำบอกชนิดไวยากรณ์ เฉพาะบทนิยามที่อยู่หน้าเครื่องหมายอัฒภาคเท่านั้น เป็นคำที่ใช้เฉพาะแห่งตามที่ระบุไว้ในวงเล็บ เช่น ข้าราชการ น. (โบ) คนที่ทำราชการตามทำเนียบ; ผู้ปฏิบัติราชการในส่วนราชการ; ...

๕.๔ คำที่เป็นชื่อพืชและชื่อสัตว์ มีหลักในการนิยามดังนี้

ก. พืชที่มีชื่อเดียวกัน แต่เป็นพืชต่างวงศ์กัน จะนิยามรวมไว้ที่คำตั้งเดียวกัน เป็นแต่มีวงเล็บกำกับเลขไว้หน้าบทนิยามของพืชที่ต่างวงศ์กัน เช่น กระโดนแดง น. (๑) ชื่อต้นไม้ขนาดใหญ่... (๒) ชื่อต้นไม้ต้นขนาดกลาง...

ข. สัตว์ที่มีชื่อเดียวกันและเป็นสัตว์จำพวกเดียวกัน เป็นแต่ต่างชนิดต่างวงศ์กัน จะนิยามรวมที่คำตั้งเดียวกัน โดยใส่วงเล็บกำกับเลขไว้ที่หน้าบทนิยามของสัตว์แต่ละวงศ์กัน เช่น กค ๒ น. (๑) ชื่อปลาไม่มีเกล็ด... (๒) ชื่อปลาน้ำจืดบางชนิด...

ค. สัตว์ที่มีชื่อเดียวกันแต่เป็นสัตว์ต่างจำพวกกัน จะไม่นิยามรวมที่คำตั้งเดียวกัน แต่จะแยกเป็นคำตั้งของสัตว์แต่ละจำพวกพร้อมให้บทนิยามของสัตว์แต่ละจำพวกนั้น

ดูตัวอย่างคำ แก้ว และ จะละเมียด

๕.๕ การเก็บลูกคำของคำที่เป็นชื่อพืชหรือสัตว์ มีหลักดังนี้

ก. ลูกคำของพืชหรือของสัตว์นั้นอยู่ในวงศ์เดียวกันกับแม่คำ เช่น กระโดน มีลูกคำ คือ กระโดนดิน ซึ่งเป็นพืชวงศ์เดียวกัน หรือ หมอ ๒ มีลูกคำคือ หมอตาล ซึ่งเป็นสัตว์วงศ์เดียวกัน

ข. ถ้าชื่อพืชหรือสัตว์ที่เป็นคำเรียกรวมตามลักษณะที่คล้ายคลึงกันของพืชหรือสัตว์หลาย ๆ ชนิดหรือหลายวงศ์ ลูกคำต้องมีความหมายที่สัมพันธ์หรือเนื่องกันกับแม่คำ ซึ่งจะต่างชนิดต่างวงศ์กับแม่คำก็ได้ เช่น จันทน์ มีลูกคำ คือ จันทน์กะพ้อ จันทน์ขาว จันทน์ชะมด ฯลฯ หรือ เขียว ๓ มีลูกคำคือ เขียวหางไหม้

ฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ ๑ บอกแต่สั้น ๆ ว่า

“การนิยามคำที่มีความหมายหลายนัย โดยปกติเรียงบทนิยามที่ใช้อยู่เสมอ และที่เห็นว่ามี ความหมายเด่นไว้ก่อน แต่มียกเว้นบางคำซึ่งประสงค์จะแสดงประวัติความหมาย ก็อาจเรียงบทนิยามที่เห็นว่าเป็นความหมายเดิมไว้ก่อน แล้วบอกที่มา บอกคำตรงกันข้าม หรือคำคู่ (ถ้ามี) และได้พยายามให้ตัวอย่างที่ใช้เฉพาะคำที่ไม่ใช้มากนัก.”

๖. ประวัติของคำ

๖.๑ ที่มาของคำได้บอกไว้ท้ายคำนั้น ๆ โดยเขียนไว้ในวงเล็บเป็นอักษรย่อ เช่น สทิง [สะ-] น. แม่น้ำ, ไข่ว่า สรทิง นทิง หรือ ชรทิง ก็มี. (ข.). เจ น. อาหารที่ไม่มีของสดคาวสำหรับญวนหรือจีนที่ถือศีล, แจ ก็ว่า. (จ.).

๖.๒ คำใดที่บอกว่ามาจากภาษาใดนั้น โดยข้อเท็จจริงก็ไม่ตรงกับภาษาเดิมทีเดียว เพราะคำภาษาอื่น ๆ เช่น บาลี สันสกฤต เขมร ที่นำมาใช้ในภาษาไทย โดยมากลดพยางค์บ้าง เปลี่ยนอักขระบ้าง เปลี่ยนเสียงบ้าง เช่น ธรรม (บาลี) ธรรม (สันสกฤต) ไทยใช้ว่า ธรรม โปรส (เขมร) ไทยใช้ว่า โปรด ในการบอกที่มา บางทีได้ให้รูปตรงตามภาษาเดิมไว้ด้วย เช่น ธรรม ก็บอกว่า (ส. ธรรม; ป. ธรรม) หรือ โปรด ก็บอกว่า (ข. โปรส) เพื่อให้เทียบเคียงดูว่า รูปเดิม

ของคำเป็นอย่างไรและไทยนำมาใช้อย่างไร หรือคำบางคำที่นำมาใช้มีรูปไม่ต่างกับคำเดิมมากนัก ก็บอกแต่เพียงว่าเป็นภาษาอะไร เช่น กฏุก บอกแต่ว่า (ป.) ศิขร บอกแต่ว่า (ส.) ถ้าเป็นทั้งบาลี และสันสกฤตก็บอกทั้ง ๒ อย่าง เช่น รจนา บอกว่า (ป., ส.) ถ้าใช้เป็นรูปกึ่งภาษาบาลีกึ่ง สันสกฤต ก็ให้รูปทั้งที่เป็นบาลีและสันสกฤตไว้ เช่น ปราโมทย์ บอกว่า (ส. ปฺรโมทย; ป. ปาโมหฺช) ถ้าเป็นรูปบาลีแต่มีรูปใกล้เคียงกับสันสกฤต เช่น หทัย ก็บอก (ป.; ส. หฤทย) หรือถ้าเป็นรูป สันสกฤตแต่มีรูปใกล้เคียงกับบาลี เช่น สัตมภ์ ก็บอก (ส. สุตมภ, สุตมพ; ป. ฌมภ)

๖.๓ คำใดที่ยังไม่แน่ใจว่ามาจากภาษาอะไร แต่มีรูปคล้ายภาษาใดภาษาหนึ่ง ก็บอกไว้ในวงเล็บว่า เทียบภาษานั้นภาษานี้ เช่น กำปั่น น. เรือเดินทะเลขนาดใหญ่ชนิดหนึ่ง ... (เทียบมลายู หรือฮินดูสตานี ว่า capel).

๖.๔ คำบางคำที่โบราณใช้อักษรวิธีอย่างหนึ่ง แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปแล้ว อาจจะแยกเก็บไว้ทั้งในรูปคำโบราณและรูปคำที่ใช้ในปัจจุบัน เช่น วงษ์ (โบ) น. วงศ์. วงศ์ [วง] น. เชื้อสาย, เหล่ากอ, ตระกูล. (ส. วิส; ป. วิส). หรืออาจเก็บไว้ที่ตัวตั้งเฉพาะรูปคำที่ใช้ ในปัจจุบัน และวงเล็บรูปคำโบราณไว้ข้างท้ายบทนิยาม เช่น กำสรวล [-สรวน] (แบบ) ก. โศกเศร้า, คร่ำครวญ, ร้องไห้. (โบ กำสรวญ).

๖.๕ วรรณคดีที่อ้างถึง มิได้บอกหน้าด้วย เพราะถ้ามีพิมพ์หลายคราว ย่อมต่าง หน้ากัน แต่มีบางเรื่องลงเลขประจำบทไว้แล้ว ก็คงไว้ตามเดิม

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๖ ไม่ปรากฏข้อความต่อไปนี้ ซึ่งน่าจะมาจากเหตุผลว่าเป็น ข้อความที่ทำให้ผู้อ่านไม่ได้ข้อมูลที่แท้จริง เพราะไม่ทราบว่าเป็นคำไทยหรือผู้จัดทำพจนานุกรมไม่ ทราบที่มา

“คำที่เป็นภาษาไทยกับคำที่ยังไม่ทราบแน่ว่าเป็นภาษาอะไร ไม่ได้บอกประวัติ ของคำไว้.”

๗. บัญชีอักษรย่อและคำย่อที่ใช้ในพจนานุกรมนี้

หัวข้อนี้ปรากฏในฉบับการพิมพ์ครั้งที่ ๑ ว่า “บัญชีอักษรย่อที่ใช้ในพจนานุกรมนี้” โดยไม่มีคำว่า “คำย่อ” บัญชีนี้แบ่งออกเป็น ๕ เรื่อง คือ

๗.๑ อักษรย่อในวงเล็บท้ายบทนิยาม บอกที่มาของคำ

ข. = เขมร	ด. = ตะเลง	ล. = ละติน
จ. = จีน	บ. = เบงกาลี	ส. = สันสกฤต
ช. = ชวา	ป. = ปาลี (บาลี)	อ. = อังกฤษ
ญ. = ญวน	ฝ. = ฝรั่งเศส	ฮ. = ฮินดี
ญี. = ญี่ปุ่น	ม. = มลายู	

กฎ. ราชบุรี	: หนังสือกฎหมาย พระนิพนธ์ ในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ฉบับโรงพิมพ์กองกฎหมาย ร.ศ. ๑๒๐
กฎหมาย	: หนังสือเรื่องกฎหมายเมืองไทย หมอบรัดเล พิมพ์ จ.ศ. ๑๒๓๕.
กฐินพยุห	: ลิลิตกระบวนแห่พระกฐิน พยุหยาตรา พระนิพนธ์ในสมเด็จพระ พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุ ชิตชิโนรส.

ส่วนประกอบส่วนท้าย

ส่วนประกอบส่วนท้ายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ นั้น ฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ ๑ มีภาพปลาน้ำจืด นก ลายไทย องค์ประกอบต่างๆ ของหน้าบ้าน เรือ ชนิดต่างๆ เครื่องดนตรีชนิดต่างๆ และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ รวมทั้งใบแก้คำผิด ๓๕ รายการ

ส่วนฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ ๒ นอกจากมีภาพต่างๆ เช่นเดียวกับฉบับที่พิมพ์ ครั้งที่ ๑ แล้ว ยังมีภาพพรรณไม้ ปลาน้ำเค็ม สัตว์น้ำอื่นๆ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม แมลง พืช ชนิดต่างๆ เพิ่มขึ้นด้วย โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. พรรณไม้ (ต้นขลุ่ กาชะลองคำ ผักนึ่งทะเล กะดังใบ ก้นก้วย จี๋ฮั่น กะโถนถายี กาหลง กระเช้าฝีมด ก้านเหลือง กล้วยมูสัง กระดังงาสงขลา)
๒. ปลาน้ำจืด (ปลาทอง ปลากัด เสือพันน้ำ หมอช้างเหียบ แก้มขำ บิ๊ก)
๓. ปลาน้ำเค็ม (ปลาตุ๊กแก ฉลามหัวค้อน ลิ่นหมาเกลือใหญ่ อินทรีบั้ง ตาพอง กะพงแดง)
๔. สัตว์น้ำอื่นๆ (กุ้งหัวโขน กุ้งกระดาน หมึกกระดอง กุ้งกุลาดำ หอย นมนาง หอยเม่น)
๕. สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม (ปลาโลมาหัวขวด กระซู่ ละอองละมั่ง กระจงเล็ก กระทิง สมเสร็จ)
๖. นก (นกแก้วแร้วท้องดำ พญาโลหรือไก่ฟ้าพญาโล กะวะหรือกาฮัง กระเรียน กาบบัว)
๗. แมลง (กว่างโซ้ง ต่อหลวง แงมวน (มวน) จักจั่น แกลบ เต่าบ้า)

๘. ลายไทย (กระหนกเปลว เครือแย่ง บัวกลุ่ม ก้านต่อดอก กาบพรหมศร ตาอ้อย ลายใบเทศ ดอกจอก ดาวกระจาย ดาวจงกล ดาวรังแตน กูดั้น ลายเครือเถา ลายส่อ ครีบลึงห์ ก้านแย่ง แก้วชิงดวง ก้านขด บัวคอเสื้อ กระจิง กรวยเชิง สวัสดิ์ดิเก ประแจเงิน พุ่มข้าวบิณฑ์ ดอกกรัก ดอกจิก แข็งสิงห์ สาทรราย)

๙. องค์ประกอบต่างๆ ของหน้าบัน (ช่อฟ้า อกไก่ ใบระกา ลำยอง แปลาน กระจิงฐานพระ นาคสะดุ้ง หางหงส์ แป้นหัวลาน ลายหน้าอุคปิณก เขิงกลอน บัวหัวเสา ดินผี ตะพานหนู เค้า แปบปลายเค้า ลายหน้าอุคเค้า ทวยพุก)

๑๐. เรือชนิดต่างๆ (เรือมอ เรือเอี่ยมจัน เรือโปิะจ้าย เรือกำปั่นใบ เรือ จลอม เรือจลอมท้ายญวน เรือสำเภา เรือแท้ง เรือสำปัน เรือพายมั่ว เรือชะล่า เรือแหวด เรือ แหง เรือตั้ง เรือมาด เรือโล้ เรือเป็ด เรือกอและเรือแม่ปะหรือเรือหางแมงป่อง เรือต่อ ข้างกระดาน)

๑๑. เครื่องดนตรีชนิดต่างๆ (ฆ้องวง จะเข้ เจ่งหรือเจ้ง จิม ตะโพน กลองทัด กลองแขก บัณเฑาะว์ กลองชนะ กลองมลายู มโหระทึก แคน กลองยาว เปิงมาง กลองแหว รำมะนา โทนมโหรี โทนชาตรี โป่งกลาง อังกะลุง ระนาดเอก ระนาดทุ้ม กรับพวง กรับคู่ แตรฝรั่ง แตรงอน สังข์ ซึง กระจับปี่ ฉิ่ง ซออู้ ซอด้วง จ้องหน่อง ฆ้องโหม่ง ประกอบข่าอย่างและไม้ดี ขลุ่ยหลีบ ฆ้องชัยพร้อมทั้งข่าอย่างและไม้ดี ฆ้องเหม่งและไม้ดี ปี่ไล่น ปี่นอก ปี่ใน ขลุ่ยเพียงออ ปี่ชวา

๑๒. เครื่องมือจับสัตว์น้ำ (ลอบนอก ลัน กั้นชู กรบ ชนาง กระจู้ ตะแกรง กะหูด ซอง ชุด กัดช้อน กะวะ

๑๓. พราจีนิตต่างๆ (พราได้ พราขอ พรากราย พราถาง)

ภาพหมวดต่างๆ บางหมวดก็เป็นภาพวาด (ขาวดำและสี) บางหมวดก็เป็น ภาพถ่าย ภาพถ่ายได้แก่ หมวดที่ ๑ , ๕ , ๖ และ ๗ หมวดอื่นๆ เป็นภาพวาด

นอกจากนี้ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๖ ไม่ปรากฏให้แก่คำพิศ [ราชบัณฑิตยสถาน ,๒๕๓๙ หน้า ก-ถ และหน้า (๑) - (๒๒)]

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า แม้จะใช้ชื่อพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ เหมือนกัน แต่ราชบัณฑิตยสถานก็ได้มีการปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตลอดเวลา

อนึ่ง หลังจากที่ได้จัดพิมพ์พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ครั้งที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ แล้ว (รวม ๖ ครั้งเป็นจำนวน ๒๘๐,๐๐๐ เล่ม) ยังได้จัดทำ พจนานุกรมนี้ในรูปของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (ซีดีรอม โดยร่วมกับศูนย์เทคโนโลยีและคอมพิวเตอร์

แห่งชาติจำนวน ๑๒,๐๐๐ แผ่น เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสหามงคลสมัยที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๕ และได้นำพจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์ส่วนหนึ่งถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อพระราชทานแก่โรงเรียนต่าง ๆ รวม ๘,๐๐๐ แผ่น ส่วนที่เหลือราชบัณฑิตยสถานและศูนย์เทคโนโลยีและคอมพิวเตอร์แห่งชาติได้แจกจ่ายแก่ผู้สนใจที่ขอมา ทั้งนี้ เพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้พจนานุกรม เพื่อรพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่จะออกเผยแพร่ในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ พ.ศ. ๒๕๔๒ ในระหว่างที่รอชำระพจนานุกรมฉบับใหม่ให้แล้วเสร็จนี้ ราชบัณฑิตยสถานได้แก้ปัญหาพจนานุกรมไม่มีจำหน่าย โดยการให้บริการสืบค้นข้อมูลพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ผ่านทางระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และสามารถบรรจุพจนานุกรมสื่ออิเล็กทรอนิกส์ไปติดตั้งไว้ในเครื่องคอมพิวเตอร์ได้ เป็นการบรรเทาปัญหาได้ในระดับหนึ่ง จนถึงวาระพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ พิมพ์ออกเผยแพร่ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖ หน้า ก – ข)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ นั้น ได้ชำระปรับปรุงมาจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ พิมพ์ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖ จำนวน ๒๐๐,๐๐๐ เล่ม จำนวนหน้า ๑,๔๓๔ หน้า ประกอบด้วยส่วนต้น ส่วนเนื้อหา และส่วนท้าย

ในส่วนต้น ก่อนถึงหน้าปกในมีพระบรมฉายาลักษณ์และตราสัญลักษณ์พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง ระเบียบการใช้ตัวสะกด สารบัญ บัญชีภาพประกอบท้ายเล่ม คำนำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ คำนำประธานคณะกรรมการชำระพจนานุกรม คำนำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๑ คำนำพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๑ และคำชี้แจงหลักการจัดทำและวิธีใช้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ตามลำดับ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

คำนำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒

ในคำนำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ของศาสตราจารย์ นายแพทย์อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกราชบัณฑิตยสถาน ประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ ดังนี้

๑. ลักษณะของหนังสือที่ชื่อว่า พจนานุกรม และลักษณะพิเศษของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน มีใจความเช่นเดียวกับคำนำในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

๒. สาเหตุของการชำระปรับปรุงพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็เพื่อให้เป็นพจนานุกรมที่สมบูรณ์และทันสมัยเหมาะกับการเปลี่ยนแปลงของภาษา

๓. การแก้ปัญหาก่อนที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ จะออกเผยแพร่ (ตามที่ปรากฏรายละเอียดในส่วนท้ายของหัวข้อพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕)

๔. สาเหตุการอัญเชิญตราสัญลักษณ์พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มาไว้ในส่วนต้นของหนังสือ เพื่อเป็นการเผยแพร่พระเกียรติคุณและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีความห่วงใยการใช้ภาษาไทยของคนไทยปัจจุบัน

๕. ขอบคุณคณะกรรมการและผู้มีอุปการคุณที่ทำให้พจนานุกรมฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดี

คำนำประธานคณะกรรมการชำระพจนานุกรม

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ประธานคณะกรรมการชำระพจนานุกรม ได้กล่าวถึงประเด็นต่างๆ ไว้ ดังนี้

๑. การดำเนินงานชำระพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ จนแล้วเสร็จเป็นพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ร่วมเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระชนมพรรษา ๖ รอบ

๒. การแก้ไขปรับปรุง และเพิ่มคำต่าง ๆ ไว้พอสมควร คือ แก้ไขปรับปรุงคำที่เป็นศัพท์กฎหมายทั้งหมดที่เก็บไว้แล้ว ให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ที่ใช้ในปัจจุบัน รวมทั้งเพิ่มคำกฎหมายและคำที่เกี่ยวข้องซึ่งเห็นว่าควรเก็บไว้ด้วย

ส่วนเรื่องชื่อพืชและสัตว์นั้น ได้ขอให้คณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานพืชและคณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานสัตว์ แห่งราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้พิจารณาแก้ไข และด้วยเหตุที่พจนานุกรมฉบับนี้เป็นพจนานุกรมทั่วไป มิใช่พจนานุกรมเฉพาะพืชและสัตว์ ดังนั้น แม้มีชื่อพืชหรือสัตว์ที่รู้จักกันอีกหลายชนิดซึ่งยังมิได้เก็บลงไว้ คณะกรรมการฯ ก็มิได้เก็บเพิ่มเติมอีก เว้นแต่จะเป็นชื่อที่พิจารณาเห็นว่าสำคัญและจึงจำเป็นหรือเป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับชื่อที่เก็บไว้แล้ว จึงจะเก็บ

เพิ่มไว้ ชื่อใดที่สามารถหาเอกสารและวินิจฉัยได้ว่าเป็นชื่อที่ไม่ถูกต้องก็ตัดออกไป ยกเว้นชื่อที่ไม่สามารถจะหาหลักฐานยืนยันได้ว่าคลาดเคลื่อน จึงเก็บไว้ตามเดิม แต่จะวงเล็บกำกับที่ท้ายบทนิยามนั้นให้ทราบว่า มาแต่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ สำหรับคำนิยามได้อธิบายแต่เพียงสั้น ๆ พอให้ผู้สนใจสามารถไปสอบค้นเพิ่มเติมจากหนังสืออ้างอิงเฉพาะวิชาได้เท่านั้น การระบุชื่อสกุล ชื่อวิทยาศาสตร์ และวงศ์ พิจารณาใช้ชื่อที่เป็นที่ยอมรับของสถาบันระหว่างประเทศ หรือตามที่นักวิชาการส่วนใหญ่ยอมรับเท่านั้น

๓. การปรับปรุงแก้ไขคำนิยามที่คลาดเคลื่อนตามที่กรรมการสอบพบ และตามที่มีผู้แจ้งให้ทราบ เพิ่มคำบางคำที่เกี่ยวข้องกับคำซึ่งได้เก็บลงไว้แล้วให้ครบสมบูรณ์ และเพิ่มคำอีกจำนวนหนึ่งซึ่งมีความจำเป็นต้องเก็บไว้ แก้ไขเพิ่มเติมที่มาของคำ ตลอดจนการบอกคำอ่านของคำที่สามารถอ่านได้ตามแบบแผน และตามความนิยมไว้ด้วย

๔. ขอบุณคณะกรรมการชำระพจนานุกรมซึ่งได้ปรับปรุงแก้ไขพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓ จนถึงฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒ รวมทั้งให้รายนามคณะกรรมการชุดปัจจุบัน ดังนี้

นายกษัตริย์บัณฑิตสถาน ประธานกรรมการ นางกาญจนา นาคสกุล คุณหญิงกุหลาบ มลลิกะมาส นายจ้านงค์ ทองประเสริฐ หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์ นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ นางสาวนวรรณ พันธุเมธา นายประเสริฐ ณ นคร นางสาววัฒนา อินทรเกษม นายวิสุทธิบุษยกุล ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา นางสุจิตรา กลิ่นเกษร นายอุดม วโรตม์สิขิตต์ และผู้อำนวยการกองศิลปกรรม กรรมการ นางสาวสาวิตรี แสนสว่าง (พ.ศ. ๒๕๓๒ – ๒๕๔๑) และนายวิศาล อุเจริญ (พ.ศ. ๒๕๔๑ – ปัจจุบัน) กรรมการและเลขานุการ นางสาวชลธิชา สดุมข (พ.ศ. ๒๕๓๐ – ๒๕๔๒) และนางสาวลำภักษ์ แพรกทอง (พ.ศ. ๒๕๔๒ – ปัจจุบัน) กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์กฎหมายทั่วไป ประกอบด้วย นายกษัตริย์บัณฑิตสถาน ที่ปรึกษา นายประยูร กาญจนกุล ประธานกรรมการ นายจ้านงค์ ทองประเสริฐ นายไชยยศ เหมะรัชตะ นายบรรศักดิ์ อูวรรณโณ นายมานะ พิทยาภรณ์ นายมิชัย ฤชุพันธุ์ นายวัฒนา รัตนวิจิตร นายสงวน ลิ้มโนมนต์ นายอานันท์ คล้ายสังข์ นายพลประสิทธิ์ ฤทธิรักษา นายฉันทิชย์ โสคติพันธุ์ นายไพฑูริต เอกจริยกร นางสาวพวงเพชร สารคุณ นายมนูญ จรุงพร นายกฤษฎา บุญสมิต และผู้อำนวยการกองธรรมศาสตร์และการเมือง กรรมการ นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ กรรมการและเลขานุการ และนายสำร่าย นักการเรือน กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานพืช ประกอบด้วย นายจำลอง เพ็งคล้าย ประธานกรรมการ นางกัลยา ภาไธ โดย นางจารีย์ บันสิทธิ์ นางจิรายุพิน จันทรประสงค์ นายธวัชชัย สันติสุข นางบุศปรณ ฌ สงขลา นางลีนา ผู้พัฒนพงศ์ นางสาวอนงค์ จันทรศรีกุล นางอบฉันท ไทยทอง นางสาวอำไพ ขงบุญเกิด ผู้อำนวยการกองวิทยาศาสตร์ และผู้แทนส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือผู้เชี่ยวชาญ (เฉพาะคราวประชุม) กรรมการ นางนัยนา วรธวัชปติ กรรมการและเลขานุการ และนางนฤมล บุญแต่ง กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ส่วนคณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานสัตว์ ประกอบด้วย นายสุธรรม อารีกุล ประธานกรรมการ นางเฉลิมวิไล ชื่นศรี นายทศพร วงศ์รัตน์ นายเปี่ยมศักดิ์ เมนะเสวด นายไพบูลย์ นัยเนตร นางวันทนา อยู่สุข น.อ.วิโรจน์ นุตพันธุ์ นางสุภาพ มงคลประสิทธิ์ นายอาจ แจ่มเมฆ นายสุวัช สิงห์พันธุ์ นายอลงกรณ์ มหรรณพ ผู้อำนวยการกองวิทยาศาสตร์ และผู้แทนส่วนราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือผู้เชี่ยวชาญ (เฉพาะคราวประชุม) กรรมการ นางสาวศิริพร อินทรเชียรศิริ กรรมการและเลขานุการ และนางสาวสมทรง ศกุนตนาค กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๕. ขอบคุณหน่วยงานและบุคคลที่เอื้อเพื่อจัดหาภาพประกอบ และวาดภาพประกอบต่าง ๆ ตลอดจนช่วยตรวจสอบข้อกฎหมายในคำที่เป็นศัพท์กฎหมายไทยและคำที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายไทย รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทุกคนที่มีส่วนช่วยในการจัดทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้แล้วเสร็จลงได้ด้วยดี นอกจากนี้หากท่านใดพบเห็นข้อผิดพลาดคลาดเคลื่อนโปรดแจ้งให้ราชบัณฑิตยสถานทราบด้วยเพื่อจักได้นำข้อมูลไปประกอบการวินิจฉัยพิจารณาแก้ไขต่อไป

คำชี้แจงหลักการจัดทำและวิธีใช้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒

หากนำคำชี้แจงหลักการจัดทำและวิธีใช้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ไปเปรียบกับคำชี้แจงหลักการจัดทำและวิธีใช้ในพจนานุกรมฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๕ (พิมพ์ครั้งที่ ๖) จะพบว่าใจความและภาษาที่ใช้ตรงกันประมาณ ๘๗ เปอร์เซ็นต์ ส่วนที่ต่างกันบ้างคือหลักเกณฑ์บางประการ และตัวอย่างที่ยกมาประกอบหลักเกณฑ์ ดังนี้

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“การเรียงลำดับคำ จะลำดับตามพยัญชนะก่อนเป็นสำคัญ แล้วจึงลำดับตามรูปสระ ดังนั้นคำที่ไม่มีสระปรากฏเป็นรูปประสมอยู่ด้วย จึงอยู่ข้างหน้า เช่น กก อยู่หน้า กะ หรือ ขลา อยู่หน้า จะช้า ส่วนคำที่มีพยัญชนะกับสระปรากฏเป็นรูปประสมกันก็ใช้หลักการลำดับคำข้างต้นเช่นเดียวกัน เช่น จริก จริม จรี จรีง จรุก และโดยปกติจะไม่ลำดับตาม

วรรณยุกต์ เช่น ใต้กั๋ง ใต้ฝุ่น ใต้ไม้ แต่จะจัดวรรณยุกต์เข้าในลำดับต่อเมื่อกำนั้นเป็นคำที่มีตัวสะกด การันต์เหมือนกัน และไม่มีคำอื่นมาต่อท้าย เช่น ใต้ ใต้ ใต้ ใต้ หรือ กระตู่่น กระตู่่น”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

ไม่ปรากฏข้อความที่ขีดเส้นใต้

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“ศัพท์ที่มีมูลรากอย่างเดียวกัน แต่แปลงรูปไปได้หลายอย่าง เช่น หิมวัต แปลงรูปเป็น หิมวันต์ หิมวา หิมวาท หิมวาน หิมพาน หิมพานต์ โดยความหมายไม่เปลี่ยนไป ได้ให้บทนิยามไว้ที่ศัพท์เดิมคือที่ หิมวัต แต่แห่งเดียว ส่วนศัพท์ที่แปลงรูปไปจากศัพท์เดิม ก็เก็บไว้ต่างหาก แต่แบ่งให้ไปคู่ที่ศัพท์เดิม ดังศัพท์ที่แปลงรูปข้างต้น ก็ให้ไว้แต่เพียงว่า หิมวัต”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

ไม่ปรากฏคำว่า หิมพานต์ ตรงตำแหน่งที่ขีดเส้นใต้ รวมทั้งไม่ปรากฏข้อความที่ว่า (ส่วนที่ขีดเส้นใต้) “ดังศัพท์...หิมวัต” แต่ใช้ข้อความว่า “เช่น หิมวันต์ , หิมวา , หิมวาท , หิมวาน [หิมมะ-] น. หิมวัต.” แทน

พจนานุกรม พ.ศ. ๒๕๒๕

“ศัพท์บางคำไม่น่าจะมีใช้ในภาษาไทย เช่น อาคม อายน อิศร อากร แต่มีพ่วงอยู่ท้ายศัพท์อื่น เช่น พฤษภาคม (พฤษภ + อาคม) เมษายน (เมษ + อายน) นิสสร (นร + อิศร) นรกร (นร + อากร) ศัพท์เช่นนี้มีมาก และเพื่อประโยชน์ในการศึกษา จึงได้เก็บมาลงไว้ด้วย และบอกว่ามักใช้เป็นส่วนท้ายสมาส”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

ไม่ปรากฏข้อความข้างต้นนี้

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

ตัวสะกดที่มีอักษรซ้ำและอักษรซ้ำ ได้วางหลักเกณฑ์ใหม่ ดังต่อไปนี้

“ก. ตัวสะกดที่มีอักษรซ้ำ เช่น กิจจ เขตต จิตต ในกรณีที่ตัวหลังไม่มีสระกำกับ ให้ตัดออกตัวหนึ่งเป็น กิจ เขต จิต แม้จะเป็นส่วนหน้าสมาสก็ออกเสียงตัวสะกดได้นิดหนึ่ง โดยไม่ต้องซ้อน เช่น กิจกรรม นิจศีล จิตวิทยา ต่อเมื่อตัวหลังมีสระอื่นกำกับหรือมีตัวสะกด จึงซ้อนอีกตัวหนึ่งได้ เช่น วักกะ กิจจา อัคคี รัชูปการ บุคคล ประภัสสร

ทั้งนี้เว้นแต่คำที่โบราณเคยเขียนมาแล้วอย่างไร ให้เขียนตามโบราณ เช่น บริจาค อุทิส ไม่เขียนเป็น บริจจาก อุททิส ส่วนคำที่เป็นธรรมเนียมหรือคำที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จะเขียนตามหลักเกณฑ์ที่วางไว้ คือตัดตัวซ้อนออกตัวหนึ่ง เช่น วิปัสสนา จิตวิสุทธิ หรือจะเขียนเต็มรูปตามภาษาเดิม เช่น วิปัสสนา จิตตวิสุทธิ ก็ได้”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

ไม่ปรากฏข้อความที่ขีดเส้นใต้ (ทั้งนี้... ก็ได้)

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“คำคำเดียวกันซึ่งอาจประสมอยู่ข้างหน้าหรือข้างหลังคำอื่น ๆ เช่น น้ำ ประสมอยู่ในคำต่าง ๆ เป็น แม่น้ำ ลูกน้ำ น้ำใจ น้ำต้อย ถ้าคำที่อยู่ข้างหน้าคำ น้ำ เป็นอักษรตัวอื่นจะลำดับที่อักษรนั้น ๆ อย่างคำ แม่น้ำ ลำดับไว้ที่อักษร ม ลูกน้ำ ลำดับไว้ที่อักษร ล ไม่ลำดับไว้ที่อักษร น แต่ถ้าคำ น้ำ อยู่ข้างหน้า ก็ลำดับไว้ที่อักษร น โดยเป็นลูกคำของคำ น้ำ ”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

มีข้อความต่อ น้ำ (ที่ขีดเส้นใต้) ว่า “เช่น น้ำกรด น้ำแข็ง น้ำย่อย”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“จ. คำที่มาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่ใช้เป็นสามัญทั่วไปแล้ว ถ้าต้องการให้พยางค์ท้ายของคำเป็นเสียง อะ ให้ประวิสรรชนีย์ เช่น ลักษณะ ศิลปะ สาธารณะ หิมะ แต่ถ้าคำนั้นมิได้ใช้เป็นสามัญทั่วไป เช่นมิใช่เฉพาะในวรรณคดี บางทีก็มีได้ประวิสรรชนีย์ เช่น สวร [สระอะ] สุธ [-ละ]”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

ไม่ปรากฏข้อความที่ขีดเส้นใต้

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“ฌ. คำที่เป็นภาษาชาวซึ่งอ่านออกเสียง อะ ที่พยางค์หน้า ให้ประวิสรรชนีย์ เพื่อให้อ่านได้ถูกต้อง เช่น มะงุมมะงาหรา มะเดหี”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

ไม่ปรากฏข้อความข้างต้น

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“เครื่องหมายจุลภาค (,)

ก. ใช้ค้นบทนิยามแต่ละบทที่มีความหมายคล้าย ๆ กัน หรือทำนองเดียวกัน เช่น กระตือรือร้น ก. รีบร้อน , เร่งรีบ , ขมิขมัน , มีใจฝักใฝ่เร่งร้อน. หรือค้นหลังบทนิยาม ก่อนหน้าคำบอกไวพจน์ของคำตั้ง เช่น เข็นครกขึ้นภูเขา (สำ) ก. ทำงานที่ยากเกินความสามารถของตน , กลิ้งครกขึ้นภูเขา ก็ว่า. ในกรณีที่คำไวพจน์อยู่หลังบทนิยามซึ่งมีเครื่องหมายอัฒภาคขึ้นหมายความว่าคำไวพจน์นั้นใช้กับความหมายของบทนิยามที่อยู่ข้างหลังเครื่องหมายอัฒภาคเท่านั้น เช่น ไข่ม้วน น. ไขที่ฟักไม่เป็นตัว ต้มแล้วแข็งและเหนียวผิดปกติ; ไขปอกที่วางไว้บนข้าวบายศรี, ไขขวัญ ก็เรียก. (ดู ขวัญ).

ข. ใช้ค้นหลังบทนิยามสุดท้าย ก่อนหน้าตัวอย่างที่ยกมาประกอบ เพื่อแสดงว่าตัวอย่างที่ยกมาประกอบนั้นเป็นตัวอย่างของบทนิยามทุกบทที่อยู่ข้างหน้า เช่น ขวย ก. รู้สึกกระดาก, รู้สึกอาย, เช่น แก้วขวย ขวยใจ. ถ้าไม่มีเครื่องหมายจุลภาคหน้าตัวอย่างที่ยกมาประกอบแสดงว่าตัวอย่างนั้นเป็นตัวอย่างของบทนิยามที่อยู่ติดข้างหน้าเท่านั้น เช่น ขาดลอย ก. สูญไปโดยไม่มีหวังว่าจะได้คืน, เด็ดขาด เช่น ชนะขาดลอย.”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

๑. เปลี่ยนข้อความว่า “เข็นครกขึ้นภูเขา (สำ) ก. ทำงานที่ยากเกินความสามารถของตน , กลิ้งครกขึ้นเขา ก็ว่า.” เป็น “เข้าโกศ ก. บรรจุศพลงในโกศ , ลงโกศ ก็ว่า,”

๒. เปลี่ยนข้อความว่า “ขาดลอย ก. สูญไปโดยไม่มีหวังว่าจะได้คืน , เด็ดขาด เช่น ชนะขาดลอย” เป็น “จืดจืด ก. จืดจืดไว้ , กำหนดไว้โดยเฉพาะ เช่น อ่านหนังสือไปถึงไหนแล้วให้ทำเครื่องหมายจืดจืดไว้.”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“เครื่องหมายมหัพภาค (.)

ก. ใช้เมื่อจบบทนิยาม เช่น เสร็จ ก. แล้ว, จบ. กำหนด [-แหง] ว. แข็งแรง, กล้าแข็ง, เข้มแข็ง. ก. อวดดี.

ข. ใช้หลังวงเล็บซึ่งบอกที่มาของคำหรือที่มาของตัวอย่าง เช่น คำจ่าย ๑ ก. กระจ่าย. (ข. ขุจ่าย). กระดัง ๒ น. ชื่อนกชนิดหนึ่ง เช่น กระดังกระสาขาว กระดังกับ กระดัง. (เสือโค)”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

๑. ไม่ปรากฏข้อความที่ขีดเส้นใต้ในข้อ ก.

๒. ในข้อ ข. เปลี่ยนข้อความว่า “กระสัง ๒ น. ชื่อนกชนิดหนึ่ง เช่น กระสัง กระสาสาว กระสังกับกระลัดดู (เสื่อโค).” เป็น “กระโสง (กลอน) น. ปลากระสง เช่น กระโสงสังควาดห้วย ฯลฯ (สรรพสิทธิ์).”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“คำอ่านที่มีเครื่องหมายพินทุจุดไว้ข้างใต้ตัวอักษร มีความหมายดังนี้

ก. ตัวอักษรนั้นเป็นอักษรนำและไม่อ่านออกเสียง ได้แก่ ตัว ห ใช้พินทุจุดไว้ข้างใต้ตัว ห เพื่อไม่ให้อ่านเป็นอย่างอื่นซึ่งมีความหมายต่างกัน เช่น เหลา [เหลา] เหย [เหย] แหงน [แหงน]

ข. ตัวอักษรนั้นเป็นอักษรควบกล้ำซึ่งในภาษาไทยมี ๓ ตัว คือ ร ล ว ใช้พินทุจุดใต้พยัญชนะตัวหน้า เพื่อให้อ่านพยัญชนะตัวหน้า ๒ ตัวควบกับ เช่น ไพร [ไพร] ปลอบ [ปลอบ] กว่า [กว่า]

ค. ตัวอักษรนั้นเป็นตัวสะกด เช่น แหน [แหน] โหม [โหม] กำแหง [-แหง]”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

ไม่ปรากฏข้อ ค.

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“การเก็บลูกคำของคำที่เป็นชื่อพืชและสัตว์ มีหลักดังนี้

ก. ลูกคำของพืชหรือของสัตว์นั้นอยู่ในวงศ์เดียวกันกับแม่คำ เช่น กระโดน มีลูกคำ คือ กระโดนดิน ซึ่งเป็นพืชวงศ์เดียวกัน หรือ หมอ ๒ มีลูกคำคือ หมอตา ซึ่งเป็นสัตว์วงศ์เดียวกัน”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

เปลี่ยนจาก “หมอ ๒” เป็น “หมอ ๓”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“ที่มาของคำได้ออกไว้ท้ายคำนั้น ๆ โดยเขียนไว้ในวงเล็บเป็นอักษรย่อ เช่น สทิง [สะ-] น. แม่น้ำ, ใช้ว่า สรทิง นทิง หรือ ชรทิง ก็มี. (ข.). เจ น. อาหารที่ไม่มีมีของสดคาวสำหรับญวนหรือจีนที่ถือศีล, แจ กี่ว่า. (จ.).”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

เปลี่ยนข้อความที่ขีดเส้นใต้ เป็น “จรทึง จทึง ขรทึง สทึง หรือ สรทึง
ก็มี. (ข. สทึงว่า คลอง). การะบุหนิง น. ดอกแก้ว. (ข).”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

“คำบางคำที่โบราณใช้อักษรวิธีหนึ่ง แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปแล้ว อาจจะแยก
เก็บไว้ทั้งในรูปคำโบราณและรูปคำที่ใช้ในปัจจุบัน เช่น วงษ์ (โบ) น. วงศ์. วงศ์ [วง] น. เชื้อ
สาย, เหล่ากอ, ตระกูล. (ส. วิศ; ป. วิส). หรืออาจเก็บไว้ที่ตัวตั้งเฉพาะรูปคำที่ใช้ในปัจจุบัน
และวงเล็บรูปคำโบราณไว้ข้างท้ายบทนิยาม เช่น กำสรวล [-สวน] (แบบ) ก. โสภเสร์, คร่ำ
ครวญ, ร้องไห้. (โบ กำสรวล).

วรรณคดีที่อ้างถึง มิได้บอกหน้าด้วย เพราะถ้ามีพิมพ์หลายคราว ย่อมต่างหน้ากัน
แต่มีบางเรื่องลงเลขประจำบทไว้แล้ว ก็คงไว้ตามเดิม”

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

๑. เปลี่ยนข้อความที่ขีดเส้นใต้ ว่า “วงศ์ [วง]” เป็น “วงศ์ -, วงศ์ [วงสะ-, วง]”
๒. เปลี่ยนข้อความว่า “กำสรวล [-สวน] (แบบ) ก. โสภเสร์ , คร่ำครวญ ,
ร้องไห้. (โบ. กำสรวล).” เป็น “กำสรวล [-สวน] (แบบ) ก. โสภเสร์ , คร่ำครวญ , ร้องไห้ ,
เช่น ไทกำสรวลสโรท หัยนสวโกจกำสรวลไปพลาง (ม. คำหลวง ทานกัณฑ์). (โบ กำสรวล).”
๓. ไม่ปรากฏความ “วรรณคดีที่อ้างถึง.... ก็คงไว้ตามเดิม”
๔. บัญชีอักษรย่อและคำย่อในพจนานุกรมนี้

อักษรย่อในวงเล็บท้ายบทนิยามบอกที่มาของคำ อักษรย่อหน้าบทนิยาม
บอกชนิดของคำตามหลักไวยากรณ์ และบัญชีชื่อวิทยาศาสตร์ของชื่อสกุล ทั้ง ๓ ชุดนี้
ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ มีรายละเอียดและข้อความตรงกับฉบับ พ.ศ.
๒๕๒๕ ซึ่งพิมพ์ครั้งที่ ๖

ส่วนคำย่อในวงเล็บหน้าบทนิยามบอกลักษณะของคำที่ใช้เฉพาะแห่ง มีเพิ่ม
จากบัญชีของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ๑ ชุด คือ “(คอม คือ คำที่ใช้ใน
วิชาคอมพิวเตอร์” และขยายความ ๑ ชุดคือ คำที่เป็นภาษาเฉพาะถิ่น ดังนี้

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๒๕

(ถิ่น) คือคำที่เป็นภาษาเฉพาะถิ่น

พจนานุกรมฯ พ.ศ. ๒๕๔๒

(ถิ่น) คือ คำที่เป็นภาษาเฉพาะถิ่น เช่น (ถิ่น – ปักข์ได้) คือ คำที่เป็นภาษาถิ่นภาคใต้ (ถิ่น-พายัพ) คือ คำที่เป็นภาษาถิ่นภาคพายัพ (ถิ่น - อีสาน) คือคำที่เป็นภาษาถิ่นภาคอีสาน

ส่วนคำย่อหนังสือที่อ้างในวงเล็บท้ายบทนิยามในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ มี ๒๑๕ รายการ มากกว่าในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ อยู่ ๒ รายการ คือ

เชมสbruk : หนังสือจดหมายเหตุ เรือเชมสbrukเข้ามาขอทำสัญญาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๕๓ ฉบับโรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พ.ศ. ๒๔๖๖

สาส์นสมเด็จพระ : สาส์นสมเด็จพระ ภาค ๑ – ๕ สำนักพิมพ์คลังวิทยา พ.ศ. ๒๔๕๕

ส่วนประกอบส่วนท้าย

ในส่วนท้ายของเล่มมีภาพประกอบหลายหมวด คือ

๑. ลายไทย (กระหนกเปลว ก้านแย่ง บัวกลุ่ม ก้านต่อดอก กาบพรหมศร กระจิงตาอ้อย ดอกจอก ดาวจงกล ดาวรังแตน ลายดาว กุดั่น ลายเครือเถา ลายส่อ ก้านขด ครีบลึงสิงห์ กระจิงเจิม แก้วชิงดวง บัวคอเสื้อ กรวยเชิง สวัสดิ์กะ ประแจจีน รักร้อย พุ่มทรงข้าวบิณฑ์ ดอกกรัก ดอกจิก น่องสิงห์ สาหร่าย)

๒. องค์ประกอบต่างๆ ของหน้าบัน (ช่อฟ้า กระจิงฐานพระ เชิงแป เป้าหัวลาน ลายหน้าอุคปิคนก เชิงกลอน บัวหัวเสา ดินผี สะพานหนู เค้า เป้าปลายเค้า ลานหน้าอุคเค้า ทวย พุก ออกไก่ ใบระกา ลำยอง แผลน แผลวง แผลหาง นาคสะดุ้ง หางหงส์)

๓. เรือชนิดต่างๆ (เรือมอ เรือเอี่ยมจัน เรือโป๊ะจ้าย เรือกำปั่นใบ เรือฉลอม เรือฉลอมท้ายฉนวน เรือสำเภา เรือเท่ง เรือสำปั้น เรือพายม้า เรือชะล่า เรือแหวด เรือแข่ง เรือคั้ง เรือมาด เรือโล้ เรือเป็ด เรือกอและ เรือแม่ปะหรือเรือหางแมงป่อง เรือต่อข้างกระดาน)

๔. พรำชนิดต่างๆ (พรำกราย พรำขอ พรำไต้ พรำถาง พรำเลียม พรำหวด พรำโอ)

๕. เครื่องจักสาน (กระเชอ กระด้ง กรู หมากจาก กะทอ กระช่อง)

๖. เครื่องดนตรีชนิดต่างๆ (ตะโพน กลองแขก กลองชนะ กลองมลายู กลองยาว มโหระทึก กลองแอว กลองทัด โทน บัณเฑาะว์ รำมะนา ขิม จะเข้ เจ่งหรือเจ้ง ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวง แตรฝรั่ง แตรงอน ซอด้วง ซอสามสาย ซออู้ กระจับปี่ ซึ่งแคน อังกะลุง ปี่นอก ปี่ใน ปี่โชน ปี่ชวา ฆ้องหม่งใบเล็กประกอบขาหย่างและไม้ตี กรับคู่ กรับพวง ฉาบ ไปงลาง ลึง)

๓. พรรณไม้ (กัลปพฤกษ์ กาฬพฤกษ์ ชัยพฤกษ์ ราชพฤกษ์ กุ่มบก สีเสียดแก่น กระดังงา การเวก จำปูน ก้นก้อย กฤษณา กระเบาใหญ่หรือกระเบาหน้า

๔. ปลาน้ำเค็ม (กระตู่เหวี่ยง กะพงแดงหางปาน ไบขนุน แข็งไก่ เกลียบ ดอกหมากกระโดน ตะลุมพุก อินทรีขี้ผึ้ง)

๕. ปลาน้ำจืด (กระต่ายลาย คางเบื่อน แก้วแวว แปะ อ้าว สร้อยน้ำผึ้ง หมอช้างเหี้ยบ หมูขาว)

๑๐. หอย (หอยพิมปะการัง หอยหลอด หอยมือเสือ หอยจุกพราหมณ์ เบี้ยจั่น หรือเบี้ยจ๊กจั่น ลิ่นทะเลหรือหอยแปดเกล็ด)

๑๑. ปู (ปูแม่ฟ้าหลวง ปูราชินี ปูเจ้าฟ้า ปูทุลกระหม่อม)

๑๒. เครื่องมือจับสัตว์น้ำ (กระชัง ชู หรืออีชู ข้อง ข้องอีสาน ชูด ลอบยื่น ลอบนอน ลัน)

๑๓. แมลง (เต่าบ้า แม่ม่ายล่องไน แมลงกระซอน แมลงดาสวนหรือแมลงดา สีเสียด มวนแดงฝ้าย แมลงกระฉง)

๑๔. นก (กินเปี้ยว ซาปีไหน คบขุ่นเล็ก ต้อนตีวิดหรือกระแตแต้แว๊ด ดีทอง ดินเทียน)

ภาพประกอบเหล่านี้ บางหมวดก็เป็นภาพวาดบางหมวดก็เป็นภาพถ่าย ภาพถ่าย ได้แก่ หมวดที่ ๕, ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓ และ ๑๔

กล่าวโดยสรุป พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้มีการปรับเปลี่ยนทั้งส่วนประกอบส่วนต้น และส่วนท้ายให้ผิดแผกจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ในหลาย ๆ จุดด้วยกัน ซึ่งน่าจะมีสาเหตุมาจากจุดประสงค์เพื่อความสมบูรณ์และทันสมัยยิ่งขึ้น